

Η ΕΝ ΑΝΔΡΩΙ
ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΕΠΙΚΕΚΛΗΜΕΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ*

ΥΠΟ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Π. ΠΑΣΧΑΛΗ (†)

αιε': αὐγούστου ιζ'. Ἀφιερώθη ἐν κουτίον κατηφεδένιον ἀργυροκοσμημένον παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἀγίου Ξάνθης κυρίου Σεραφείμ τοῦ πικλήν Γρόσου, τὸ ὁποῖον ἐνέχει ἐν αὐτῷ εἰς πλάκα ἀργυρᾶν τμήματα ἀγίων λειψάνων, τοῦ τε ἀγίου Χαρολάμπους, Θεοδώρου τοῦ Τίρωνος, τῆς ἀγίας Γλυκερίας, τοῦ ἀγίου Ἀβερκίου, τοῦ ἀγίου Πολυκάρπου, τοῦ ἀγίου Παντελεήμονος, τῆς ἀγίας Παρασκευῆς, τοῦ ἀγίου Ἐλευθερίου καὶ τοῦ ἀγίου Θεοδώρου τοῦ νέου.—Κώδ. σ. 179.

1822 Ἰανουαρίου 30. ἦλθεν ὁ πανιερώτατος καὶ σεβασμιώτατος ἡμῶν ἅγιος δεσπότης Χριστουπόλεως κὺρ Παγκράτιος Καΐρης ἀπὸ τὸ ἅγιον Ὅρος καὶ ἔδωκεν διὰ παραδόσιν του... Κώδ. σ. 144.

Ἐν σ. 49 τοῦ αὐτοῦ κώδικος ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή *Δορέντζος Καΐρης κοτζάπασης* καὶ ἡ χρονολογία 1789.

Ἐν σ. 97: *αἰψα' ἀνδρον ἀθανάσιος, ἀνδρον διονύσιος, ἀνδρον φιλόθεος.*

Ἐν σ. δὲ 133: *1766 ἀνδρον φιλόθεος βεβαιοτ.*

Ἐν ἄλλοις φύλλοις τοῦ κώδικος εὑρηναὶ αἱ ἐξῆς ὑπογραφαί: 1765. Ὁ ἐκλαμπρότατος ἱμπραῆμ ἐφέντης καδῆς τῆς Ἀνδρον.— Ὁ ἐκλαμπρότατος Ἰσμαήλ ἀγᾶς βοϊβόνδας ἀνδρον καὶ βεκίλης τοῦ μαλικιανέ σααπή. 1775 σεπτεμβρίου 4.

Παρὰ τὰς ἀνωτέρω ὑπογραφὰς ὑπάρχουσι καὶ αἱ τουρκικαὶ σφραγίδες ἐκάστου τῶν ὑπογραφομένων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Ο ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ

Ὁ ναὸς τῆς μονῆς, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, εἶναι μικρὸς μὲν, ἀλλὰ παρέχει εἰκόνα καλὴν τῆς βυζαντιακῆς τεχνοτροπίας, φέρων ἐσωτερικῶς πλούσιον διάκοσμον. Εἰς τὸ ὑπέρθυρον αὐτοῦ εὑρηται ἐνφοκοδομημένη πλάξ μαρμαρίνη, ἐφ' ἧς ἀνάγλυφος παράστασις τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου. Παρίστανται δ' ἐν τῷ ἀναγλύφῳ ἔνθεν μὲν ἡ Παρθένος γονυπετής, ἐτέρωθεν δ' ὁ ἀρχάγγελος Γαβριὴλ προσφέρων τὸ

* Συνέχεια ἐν τῆς σελ. 123.

1. Βεκίλης τοῦ μαλικιανέ σααπή ἐλέγετο ὁ ἐπίτροπος ἢ ὁ πληρεξούσιος τοῦ ἀγοραστοῦ τοῦ δεκάτου, ὅστις ὠνομάζετο καὶ *μαλικιὰμ σααπής*.

κρίνον. Ἐν τῷ μέσῳ ἡ ἑξῆς ἀνορθόγραφος ἐπιγραφή διὰ πολλῶν βραχυγραφοῦντων σημείων κεχαραγμένη κατὰ τὸ παρὰ βυζαντινοῖς ἔθος :

*Γαβριήλ. Χέρε κεχαριτομένη ὁ Κύριος μετὰ σοῦ
Παρθ. Ἐδοῦ ἰ δούλη Κυρίου γένητό μι κατὰ τὸ
ῥῆμα σου. αχβ'.*

Παρὰ τὴν ἀνωτέρω ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἑμμετρος ἐπιγραφή:
*Γαβριήλ παμμέγιστε σὺν τῇ μητρὶ τοῦ βασιλέως
προσβεύσατε ὑπὲρ ἐμοῦ Γαβριήλ ἀρχιερέως.*

Κατωτέρω δὲ ἡ ἑξῆς :

Ὡ πανάχραντε μήτηρ τῶν τιμόντων σε εὔχου.

Ὁ ναὸς ἦτο κεκοσμημένος ἐν παρωχημένοις χρόνοις διὰ τοιχογραφιῶν, αἵτινες πρὸ ἱκανοῦ χρόνου ἐκαλύφθησαν κατὰ μέγα μέρος διὰ παχέος κονιάματος ἀσβέστου. Λείψανα τούτων μόλις διαφαίνονται ἐν τῷ μεσονάῳ. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τῶν λειψάνων τούτων βλέπει ὁ προσεκτικὸς παρατηρητής, ὅτι τὸ διάγραμμα τῶν τοιχογραφιῶν τούτων εἶναι λόγου ἄξιον, μαρτυροῦν χειρὸς δεξιότητά, αἱ τοῦ σώματος ἀναλογίαι ἐπιτυχεῖς, αἱ συνθέσεις ἰσχυραὶ καὶ ἡ τῶν πτυχῶν τῶν ἀμφιέσεων διάθεσις σπουδῆς ἀξία. Οὕτω αἱ τοιχογραφίαι αὗται διασφζόμεναι θ' ἀπέβαινον ἱκανῶς χρήσιμοι διὰ τὴν μελέτην τῆς βυζαντιακῆς ζωγραφικῆς καὶ τῶν ἀγιογραφικῶν τύπων, τοὺς ὁποίους τόσον κακῶς εἰκονίζουσιν οἱ νεώτεροι ζωγράφοι.

Ἐν τῷ νόρθηκι μεταξὺ ἄλλων εἶναι ἀνηρημένῃ δι' ἀλύσεως σιδηρᾶς εὐμεγέθης καὶ βαρύτεμος εἰκὼν τοῦ Ἁγίου Νικολάου, φέρουσα πλουσίαν ἀργυρᾶν καὶ ἐπίχρυσον ἐπέδυσιν. Ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰκονίζεται καθήμενος ἐν στάσει αὐστηρᾷ ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς θρόνου. Ἡ εἰκὼν εἶναι ἔργον δεξιᾶς χειρὸς. Ἐπὶ τοῦ ἀργυρηλάτου πλαισίου φέρονται κεχαραγμένα αἱ ἑξῆς ἐπιγραφαί :

αωε'. ἐν μηνὶ ὀκτομβροῖο κ'.

Τξηρίγο

*Ἐπῆγαν ἑξοδα εἰς τὸ παρὸν ἔνδυμα τῆς οἰκόνος
γρόσια τριακόσια νούμερο 300.*

Καὶ κατωτέρω ἡ ἑξῆς.

*Ἀσιμόθη ἡ παροῦσα ἀγία ἡκὼν τοῦ ἐν ἀγίοις
πατρὸς ἡμῶν Νικολάου ὑπὸ ἑξόδων, κόπον καὶ μόχθου
τοῦ ἐν ἰατροῖς κὺρ Ἀποστόλη Ἀλεξάκου
καὶ τοῦ ἐπῆγαν ἑξοδα γρόσια διακόσια.*

Δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι εἰς τὸν μεσοναὸν ἐγείρεται ὁ ἐπισκοπικὸς θρόνος, πολυτίμοις γλυφαῖς τὰ μάλιστα ἐντέχνως εἰργασμένος, φέρων δὲ ἐπιγραφὴν μετὰ χρονολογίας 1784. Ἡ ἐπιγραφή αὕτη δηλοῖ τὸν χρόνον τῆς ἐπιχρυσώσεως τοῦ θρόνου, ἧτις ἐγένετο δαπάναις Αὐξεντίου καθηγουμένου Μαρμα-

ροῦ. Ὁ Αὐξέντιος Μαρμαραῆς ὑπῆρξε θεῖος τοῦ Μητροπολίτου Βιζύης Ἰωάσαφ Μαρμαραῆ καὶ τοῦ πρωτοσυγκέλλου τῆς Μητροπόλεως Ἀθηνῶν Θεοδώρητου Μαρμαραῆ, ἀμφοτέρων δαπάνη αὐτοῦ ἐν Κυδωνίαις ἐκπαιδευθέντων¹.

Ὁ διάκοσμος τοῦ ναοῦ εἶναι πλουσιώτατος, πανταχοῦ δ' ὁ ναὸς ἀπαστράπτει ἐκ τοῦ δαφιλῶς ἐν αὐτῷ διακεχυμένου ἀργύρου καὶ χρυσοῦ. Ἐν τῷ μεσονάφ εἶναι ἀνηρημένοι δύο μεγαλοπρεπεῖς πολυέλεοι, ὧν ὁ εἷς, καλλιτεχνικώτατος ἕξ ἀπέφθου ἐσφυρηλατημένου ἀργύρου, φέρει χρονολογίαν 1812. Ἐλκει ὁ ἀργυροῦς οὗτος πολυέλεος, ὅστις πολλαχοῦ εἶναι ἐπιχρυσος, δεκαοκτῶ ἀκριβῶς δακάδας καὶ ἔτεχνουργήθη μετὰ πολλῆς τῆς φιλοκαλίας κατὰ τὸ σημειούμενον 1812 ἔτος, ἡγουμενεύοντος τοῦ ἐκ Κορθίου Μητροφάνους Χαλαῖ, τοῦ διὰ τὴν βαρυνκοίαν του ἐπικαλουμένου Κωφοῦ.

Διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ πολυελέου τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν ἀποκλειστικῶς τάλληρα ἰσπανικά. Ὁ τεχνίτης, ὅστις εἶχε δεξιωτάτην τὴν χεῖρα, ἦτο ἐκ Κυδωνιῶν, ἓνα δὲ καὶ πλέον ἔτος ἐχρειάσθη διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον, ἐντὸς τῆς μονῆς ἐργαζόμενος ὑπὸ τὴν ἀγρυπνον προσωπικὴν ἐπίβλεψιν τοῦ ὡς εἴρηται ἡγουμένου Μητροφάνους.

Ὁ μοναχὸς οὗτος, ὄχι ἄγευστος γραμμάτων, κατήγετο ἐκ Καρθίου καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη διέμενεν εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ἔνθα κατεῖχε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ὀφφίκιον τοῦ Πορτάρη, ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ σημερινὸν τοῦ Μεγάλου Ἐκκλησιάρχου². Ἦσκει δ' ἐν τοῖς Πατριαρχείοις ὁ Μητροφάνης ἱκανὴν ἐπιρροὴν διὰ τὴν φυσικὴν καὶ ἀβίαστον εὐπροσηγορίαν του, τὴν ἀγχινοίαν καὶ τὴν ἐτοιμότητα τοῦ πνεύματός του. Ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου πολλὰ εἰς αὐτὸν ὀφείλει. Ἐπανακάμψας δ' εἰς Ἀνδρῶν ὁ Μητροφάνης διετέλεσε καθ' ἅπαντα τὸν ἐφεξῆς βίον ἐκ περιτροπῆς ἡγούμενος καὶ σκευοφύλαξ τῆς μονῆς. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀξίωμα ἦτο ἰδιαζόντως ἐμπιστευτικὸν καὶ ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις ἀνώτερον τοῦ ἡγουμένου· διότι ὁ ἡγούμενος κατεῖχε τὸν ψιλὸν μόνον τίτλον, ψυχὴ δὲ καὶ πραγματικὴ τοῦ μοναστηρίου ἀρχὴ ἦτο ὁ σκευοφύλαξ.

Τοῦ Μητροφάνους σφίζεται ἐν τῇ μονῇ Παναχράντου χειρόγραφον ἐπιστολάριον, περιέχον τύπους ἐπιστολῶν, ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν ἰδίως ὑποθέσεων. Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου ἔχει ὧδε: *Νέον Ἐπιστολάριον πρώην πορτάρη Μητροφάνους ἐκ τῆς νήσου Ἀνδρου. 1797 Ἰανουαρίου 5*. Περιέχονται δ' ἐν αὐτῷ καὶ ἔγγραφα καθὼς καὶ εἰδήσεις τινὲς σχετικαὶ πρὸς

1. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Βιζύης Ἰωάσαφ Μαρμαραῆς (1790—1846). «Θρακικά», τ. Δ' καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἐν Ἀθήναις 1933.

2. Ὁ Πορτάρης κυρίως ἀντεστοίχει πρὸς τὸν Τυπικάρην καὶ Ἐκκλησιάρχην τῶν μονῶν καὶ πρὸς τὸν ἀρχαῖον Κουβούκλην καὶ τὸν δεύτερον Ὀστιάριον. Ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Σωφρόνιος Γ' ὁ ἀπὸ Ἀμασειᾶς γεγονὼς (1863—1866) τὸν κακόηχον τίτλον τοῦ Πορτάρη μετέτρεψεν εἰς τὸν τοῦ Ἐκκλησιάρχου. Ἐφερον δ' ἄλλοτε τὸ ὀφφίκιον τοῦ Ἐκκλησιάρχου καὶ λαϊκοί.

τήν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκοκρατίας ἱστορίαν τῆς Ἄνδρου.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐτέρου μεγίστου ὀρειχαλκίνου πολυελέου εὑρηγται κεχα-
ραγμένα χαρακτηριστῆρα γραμμάτων κεφαλαιώδεσιν αἱ ἐξῆς ἐπιγραφαί :

† Ἀνθίμου ἱερομονάχου 1727.

Καὶ κατωτέρω :

† Ἀνεκαινίσθη διὰ σινδρομῆς καὶ ἐξόδου

Ἀἰξεντίου ἱερομονάχου Φίφῃ. 1818.

Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς ἐνούσης τὸν νάρθηκα πρὸς τὸν μεσόναον ὑπάρχει
τὸ ἔτος 1719.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τοῦ μαρμαρίνου δαπέδου τοῦ ναοῦ, ἐπὶ μεγάλης ἐκ μαρ-
μάρου ἐπίσης ἐπιμήκους πλακός, εἶναι ἀναγεγλυμμένος ὁ δικέφαλος αὐτοκρα-
τορικὸς τοῦ Βυζαντίου ἀετός, κάτωθεν δ' αὐτοῦ διάφοροι ἄλλαι ὡσαύτως
ἀνάγλυφοι παραστάσεις, ἔργα δεξιοτέχνου χειρός. Ἐπὶ ἐνὸς δὲ τῶν ἐν μεσο-
νάῳ ἐξ μεγίστων ὀρειχαλκίνων λαμπαδοστατῶν (μανουαλίων) εἶναι κεχα-
ραγμένη ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή :

† 1791, Διὰ σινδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ πανοσιωτάτου

ἀγίου προηγουμένου Κυρίου Μελετίου τοῦ πικλήν Καήρι.

Τὸ δρύφακτον τοῦ ναοῦ, γλυφαῖς πολυτίμοις καθωραϊσμένον, εἶναι
παλαιότατον, ἐκτὸς μικρᾶς τινας προσθήκης, ἥτις φέρει ἐπ' αὐτῆς ἀνάγλυφον
τὸ ἔτος 1719. Αἱ ἀνακείμεναι δ' ἐπ' αὐτοῦ παλαιᾶς ἀγιογραφικῆς τεχνοτρο-
πίας μεγάλαι εἰκόνες εἶναι ἔργα καλλιτεχνικοῦ χρωστήρος, ἐμπνεομένου ἀπὸ
βαθῦ ὀρθοσκευτικὸν αἰσθημα, φέρουσι δὲ πᾶσαι ἀργυρᾶς καὶ ἐπιχρῶσους
τορευτὰς ἐπενδύσεις, λεπτῆς καὶ φιλοκάλου τέχνης.

Ποίαν ἀκριβῶς ἐποχὴν ἐξωγραφῆθησαν αἱ εἰκόνες αὗται δὲν εἶναι
εὐκόλον νὰ ἐξακριβωθῇ, διότι ὁ ἀργυρὸς ἀδρότατος καλύπτει ταύτας σχεδὸν
ἐξ ὀλοκλήρου, τῆς κεφαλῆς μόνον διαφαινομένης καὶ τῶν χειρῶν. Ἡ ἐν τῷ
ναῷ εἰκὼν τῆς Παναχράντου θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἐκ τῶν ἐβδομήκοντα τῶν
ἱστορηθεισῶν ὑπὸ Λουκά τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, καθ' ὃν χρόνον δὲν ἔζη ἡ
Παναγία. Κεῖται δ' ἐντὸς πολυτελοῦς εἰκονοστασίον καὶ φέρει βαρυτιμώτα-
τον κόσμον ἐξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, ἀπαστραπτουσα ἀπὸ τὸ πλῆθος τῶν ἐπ'
αὐτῆς πολυτίμων λίθων καὶ μαργαριτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀνηρητημένων ἀνα-
θημάτων, δακτυλίων, ἐνωτίων, ἀπεικασμάτων χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ἀνθρώ-
πων, ζώων, σταυρῶν, ὁμοιωμάτων πλοίων κλπ. Ἡ εἰκὼν τῆς Θεοτόκου
παρίσταται ἐν προτομῇ, ἀτενίζουσα κατὰ πρόσωπον εἰς τὸν ὄρῳντα αὐτήν,
τὰ δὲ χαρακτηριστικὰ αὐτῆς εἶναι τὰ προσιδιάζοντα τῇ βυζαντιακῇ τέχνῃ
τοῦ ΙΑ' αἰῶνος. Ἐχει ὀφθαλμοὺς μεγάλους, ἀποπνέοντας ἀνέκφραστον τινα
ἡρεμίαν καὶ γαλήνην, εἶναι μακροπρόσωπος, ἐπίρρινος, μακρόχειρ καὶ μα-
κροδάκτυλος, τὸ δὲ ὄλον αὐτῆς ἀποπνέει τὴν παρθενικὴν ἀγνότητα καὶ σε-
μνότητα. Καὶ εἶναι μὲν ἡ εἰκὼν αὕτη τῆς Παναχράντου ἐκ τῶν παλαιῶν

των, ἀλλ' ὅτι ἐξωγράφισε ταύτην ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκάς εἶναι σφόδρα ἀμφίβολον, ὡς ἄλλαχοῦ ἐν ἐκτάσει ἐπραγματεύθημεν¹.

Ἐπὶ τῶν ἀργυρηλάτων πλαισίων τινῶν ἐκ τῶν ἐν τῷ ναῷ εἰκόνων διέγνωμεν κεχαραγμένας τὰς ἑξῆς ἐπιγραφάς:

Ἐπὶ εἰκόνας τοῦ ἀρχιστρατήγου *Μιχαήλ*, παριστωμένου εἰς φυσικὸν μέγεθος, ἐν ἧ εἰκονίζεται καὶ ἡ σύναξις τῶν Ἀσωμάτων Δυνάμεων, φερούσης δὲ πλουσιωτάτην ἑξ ἀργύρου τορευτὴν ἐπένδυσιν, ἀναγινώσκονται τάδε:

Δωβ'. Ἀθανάσιος Καΐρης προηγούμενος.

Ἐπὶ εἰκόνας τῆς Θεομήτορος, πέριξ τῆς ὁποίας παρίστανται οἱ δώδεκα μεγάλοι προφήται, φερούσης δὲ θαυμασίον στολισμὸν ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, λίαν καλαισθήτως τεχνουργημένου, ὑπάρχει ἐγκάρακτος ἡ ἑξῆς ἀνορθόγραφος ἐπιγραφή:

*† Ἐγκαικοσμήθη ἡ υπερᾶνία νκὸν τῆς Θαισιόκου
διὰ ἐξόδου τοῦ παρσιωτάτου αγίου προϋγουμένου
Κυρ. Ἀγαθαγγέλου Μητρινοῦ. 1795 Ἰουνίου 11.*

† Διὰ χειρὸς Ἀντωνίου Παρίσι.

Καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ εἰκόνας, ἐπ' ἴσης καταφόρτου ἑξ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, εὐρηται ἐγγεγλυμμένον ἐπὶ τοῦ λαμπροῦ ἑξ ἀργύρου τορευτοῦ πλαισίου τὸ ἔτος 1796 καὶ τὸ ὄνομα τοῦ προηγούμενου Ἀγαθαγγέλου Μητρινοῦ, κάτωθεν δὲ τούτου τὸ ὄνομα τοῦ καλλιτέχνου τορευτοῦ Ἀντωνίου Παρίση, ὅστις ἦτο Τήνιος τὴν πατρίδα.

Ὅμοίως ἡ εἰκὼν Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, φυσικοῦ καὶ αὕτη μεγέθους, ὡς καὶ αἱ προηγούμεναι, καλύπτεται σχεδὸν ὀλόκληρος ὑπὸ τοῦ ἀργύρου θαυμασιῶς ἐργασμένου διὰ γλυφάνου. Ὁ περὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ ἁγίου ἄλλως εἶναι ἐκ χρυσοῦ. Παρίστανται δ' ὡσαύτως ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ ἡ γέννησις τοῦ Προδρόμου καὶ ἡ ἀποτομὴ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ, πάντα μαρτυροῦντα δεξιότεχνην ἀγιογράφον. Ἐπὶ τοῦ ἀργυρηλάτου πλαισίου ἀναγινώσκονται:

† Ἐγένετο δι' ἐξόδων Ἀθανασίου Καΐρη, προηγούμενου. 1801.

Ἀνάκεινται πρὸς τούτους ἐν τῷ ναῷ καὶ τρεῖς ἕτεραι εἰκόνες τῆς Θεοτόκου, ἀδρότατα καὶ αὗται δι' ἀργύρου καὶ χρυσοῦ πεποικιλμένα. Ἐπὶ μιᾶς τῶν εἰκόνων τούτων παρίστανται πέριξ τῆς Θεομήτορος οἱ δώδεκα προφῆται, ὑπεράνω ὁ Παντοκράτωρ καὶ κάτωθεν ὁ Ἰάκωβος κοιμώμενος. εἰς τὰς τέσσαρας δὲ γωνίας ἀνά ἓν ἐξαπτέρυγον. Ἐπὶ τῶν εἰκόνων δὲ τού-

1. Βλ. *Α. Π. Πασχάλη*, Περὶ τῶν εἰς τὸν Ἀπόστολον Λουκᾶν ἀποδιδόμενων εἰκόνων τῆς Παναγίας. Ἀνακοίνωσις γραπτῆ, ὑποβληθεῖσα εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1930 συγκροτηθὲν Γ' Διεθνὲς Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον. Βλ. *Actes du IIIme Congrès International d' Études Byzantines, Athènes 1932*, σ. 239 κ. ἑ. Τοῦ αὐτοῦ, Αἱ εἰς τὸν Εὐαγγελιστὴν Λουκᾶν ἀποδιδόμεναι εἰκόνες τῆς Παναγίας, Ἐν «Ἡμερολογίῳ Μεγάλῃς Ἑλλάδος» ἔτ. 1933, σ. 251-264 καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει.

των, έργων δεξιᾶς ἐπ' ἴσης χειρός, φέρονται χρονολογία 1786 καὶ 1812, ἐγγεγλυμμένοι ἐπὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἀργυρηλάτων πλαισίων, ἅτινα εἶναι πολὺ μεταγενέστερα τῶν εἰκόνων.

Ἐν τῷ ναῷ ἀνάκεινται καὶ πλείστ' ἕτεροι εἰκόνες, πολὺν ὡσαύτως καὶ πλούσιον φέρουσαι κόσμον, ὑπὸ καλλιτεχνικὴν δ' ἔποιψιν ὁμοίως ἐλκύουσαι ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον.

Ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς μονῆς ὑπάρχουν καὶ δύο ἕτεροι ναῖσκοι, ὁ μὲν τιμώμενος τῷ ὀνόματι τοῦ μεγαλομάρτυρος καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμονος, οὗτινος ἡ θαυματουργὸς κᾶρα σφίζεται ἐν τῇ μονῇ, ὁ δὲ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ.

Εἰς τὸ μαρμάρινον ὑπέρθυρον τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Παντελεήμονος ὑπάρχει κεχαραγμένη ἐπιγραφὴ λίαν ἐφθαρμένη καὶ σχεδὸν ἀδιάγνωστος. Ἐντὸς δὲ τοῦ ναῖσκου, ὑψηλὰ ἐν τῇ μονῇ ἐγειρομένου, καὶ ἀπὸ μικροῦ τινος ἐν αὐτῷ σπηλαίου ῥέει ὕδωρ, συλλεγόμενον ἐκ μικρᾶς πηγῆς, ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου βουνοῦ στάγδην ἀναβρουούσης. Τὸ ὕδωρ τοῦτο περικλείσαντες οἱ μοναχοὶ ἐν τῷ σπηλαίῳ διὰ τειχίου ἐκάλυψαν διὰ ξυλίνου θυρώματος καὶ ἐκεῖθεν διοχετεύεται τοῦτο ἐντὸς τοῦ ναοῦ, ὡς ἀγίασμα, ἱερὸν καὶ θαυματουργὸν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ μεγαλομάρτυρος Παντελεήμονος, καθιστῶν οὕτω τὸ ἐν τῷ ἐκκλησυσδρίῳ σπήλαιον, εἰς τὸ ὁποῖον τὸ ἱαματικὸν τοῦτο ὕδωρ συλλέγεται, ἄλλην κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ. Ὑπάρχουν δ' ἐν τῷ ναῖσκῳ τούτῳ ἐντετειχισμένοι καὶ διάφοροι ἀναμνηστικαὶ πλάκες μὲ χρονολογίας, ὧν ἡ παλαιότερα μόλις ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1740.

Χάριν τοῦ ἐκκλησυσδρίου τούτου καὶ τῆς ἐν τῇ μονῇ σφζομένης κᾶρας τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, τελεῖται ἐν τῇ μονῇ κατὰ τὴν ἐπέτειον τοῦ ἁγίου τούτου (27 Ἰουλίου) μεγαλοπρεπῆς πανήγυρις, εἰς τὴν ὁποίαν συρρέουσιν ἐκ τῶν δήμων κυρίως Ἄνδρου καὶ Κορθίου 2-3 χιλιάδες πανηγυριστῶν ἐξ ἀμφοτέρων τῶν φύλων, παρακαθήμενοι εἰς δαιψιλῆ γεύματα, οὐχὶ δὲ σπανίως κατὰ τοὺς ἐσχάτους τούτους καιροὺς καὶ εἰς παραφορὰς ἐκτρεπόμενοι πάντη ἀλλοτρίας πρὸς τὸν ἱερὸν χώρον. Διότι συναγειρόμενοι οἱ πανηγυρισταὶ καὶ εἰς τὸν βάκχον ἀφθόπως σπεύδοντες κορυβαντιῶσι καὶ ὀργιάζουσιν ἐν χορδαῖς καὶ ὄργανοις, ὀργουμένοι τε τὸν κόρδακα καὶ ἄσμενα ἄδοντες καὶ ταῦτα συχνὰ πράττουσι τῆς ἱεραργίας ἔνδον τοῦ ναοῦ τελουμένης.

Εἰς τὸ ὑπέρθυρον τοῦ ἐπ' ὀνόματι Ἰωάννου τοῦ Προδρομοῦ τιμωμένου ἑτέρου, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ μονῇ ἐκκλησυσδρίου διακρίνεται ἀναγεγλυμμένον τὸ ἔτος 1757· ἀλλὰ προδήλως ἡ χρονολογία αὕτη ἀναφέρεται εἰς ἀνακαινίσιν τοῦ ναοῦ, ὅστις, ὡς ἐκ πολλῶν ἐλέγχεται τεκμηρίων, εἶναι πολὺ τοῦ ἔτους τούτου παλαιότερος. Τὸ διάφραγμα τοῦ ναῖδριου τούτου εἶναι μαρμάρινον ἀλλὰ πολλαχοῦ βεβλαμμένον, ἀνάκεινται δ' ἐν αὐτῷ καὶ τινες μετρίας τέχνης εἰκόνες. Ἀπὸ τοῦ μέσου δὲ τοῦ μαρμαροστρώτου δαπέδου τοῦ ἐκκλησυσδρίου ῥέει κελαρύζον ὑπὸ τὴν πλακόστρωσιν ἀφθονον ὕδωρ, ὅπερ ἐκεῖθεν μετοχε-

τεύεται πρὸς τὰ κάτω καὶ δι' ὑπογείων ἐλιγμῶν ἐκβάλλει πρὸς τὴν ἔσω αὐλὴν τοῦ μοναστηρίου, ὁρῶν ἀενάως ἀπὸ τῆς ἐν αὐτῇ κρήνης.

Ἐκτὸς δὲ τῶν τειχῶν τῆς μονῆς κεῖται παλαιότατος μικρὸς ναὸς τῆς *Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος*, ἀκραιφνῶς βυζαντιακοῦ ρυθμοῦ, χρησιμεύων ἤδη μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτοῦ ὡς κοιμητήριον τῶν μοναχῶν. Φέρει ἐπὶ τοῦ ὑπερθύρου ὁ ναὸς οὗτος μαρμάρινον δικέφαλον ἀετὸν ἀναγεγλυμμένον μετὰ στέμματος καὶ τὴν χρονολογίαν 1757, ἀναμνηστικὴν νεωτέρας ἐπισκευῆς αὐτοῦ. Παράκειται δὲ κρήνη ἔνθα ἐπιγραφή μετὰ τῆς αὐτῆς χρονολογίας. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ, ὅστις κοινῶς ὀνομάζεται τοῦ *Φωτοδότου Χριστοῦ*, ἔχει ταφεῖ ὁ τελευταῖος ἐπίσκοπος Ἀνδρου Μητροφάνης Οἰκονομίδης, ἀποθανὼν τὴν 18 Μαρτίου 1889, ἀγῆρω καταλιπὼν τὴν μνήμην διὰ τὰς περικοσμούσας αὐτὸν ἀρετάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΤ'.

Ἡ ΜΟΝΗ ΤΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

Ἡ Μονὴ τῆς Παναχράντου ἦτο ἄλλοτε κοινοβιακὴ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐγένετο ἰδιόρρυθμος, πᾶς δῆλον ὅτι ἐν αὐτῇ μοναχὸς εἶχεν ὠρισμένον μέρος εἰς τὴν περιοσίαν τοῦ μοναστηρίου, κυρίως δὲ ὠρισμένην ἑκτασιν γῆς, ἣν ἐκαλλιεργεῖ καὶ τῆς ὁποίας τὰ προϊόντα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ κατὰ βούλησιν. Ἀπὸ ἱκανῶν ὅμως ἐτῶν πάντα τὰ κτήματα τῆς μονῆς ἐνοικιάζονται ἐν πλειοδοτικῇ δημοπρασίῳ, ἐκ τῶν εἰσοδημάτων δὲ παρέχεται εἰς τοὺς μοναχοὺς πρὸς συντήρησίν των ὠρισμένον εἰς ἕκαστον ποσόν. Κἀκιστον, καθ' ἡμᾶς κριτάς, τὸ μέτρον τοῦτο, τὸ εἰς ἀπάσας τὰς μονὰς τοῦ Κράτους, ὡς μὴ ὄφειλεν, ἐφαρμοσθέν. Οἱ μοναχοί, οἵτινες ὑπὸ τὸ καταργηθὲν σύστημα ἐργαζόμενοι προσωπικῶς προῆγον τὰ συμφέροντα τῆς μονῆς, συντηροῦντες καὶ βελτιοῦντες τὰ ὑπὸ τὴν νομὴν αὐτῶν μοναστηριακὰ κτήματα, μετὰ τὴν ἐνοικίασιν αὐτῶν μετεβλήθησαν εἰς κηφῆνας ἢ ἀγομισίθους ἐναντίον τοῦ προορισμοῦ των καὶ ἐναντίον τῶν παραγγελεμάτων τῶν θείων τῆς ἐκκλησίας πατέρων καὶ δὴ Βασιλείου τοῦ Μεγάλου, τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς παρ' ἡμῖν μοναχικῆς τάξεως, ὅτι ἕκαστος ἐν ταῖς μοναῖς εἶναι ὑπόχρεος νὰ συνεισφέρῃ διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας του εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς τῆς μετανοίας αὐτοῦ¹.

Τελευταῖον τὰ κτήματα τῆς μονῆς ἤρχισαν νὰ πωλῶνται. Ἐκ τῶν ἐν τῇ νήσῳ 164 κτημάτων τῆς Παναχράντου εἶχον πωληθῆ μέχρι τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1929 κτήματα 68, ἐκ τῆς ἐκποιήσεως τῶν ὁποίων εἰσπεράχθησαν περὶ τὰ τρία ἑκατομμύρια δραχμῶν (ἀκριβῶς 2.900.000).

1. Βλ. *Βασιλείου τοῦ Μεγάλου*, Λόγος περὶ τοῦ πᾶς δεῖ κοσμεῖσθαι τὸν μοναχόν.— *Τοῦ αὐτοῦ*, Λόγος ἀσκητικός. Πρβλ. καὶ τοῦ ἐν δόσις πατρὸς ἡμῶν *Κασσιανοῦ τοῦ Ῥωμαίου* τὸν περὶ ἀκηδίας λόγον καὶ *Μάρκου τοῦ Ἀσκητοῦ*, Περὶ νόμου πνευματικοῦ.

Ἡσκήτεον δ' ἐν τῷ μοναστηρίῳ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 14 ἀδελφοί, ἐκ τῶν ὁποίων 3 ἀρχιμανδριῖται, 4 ἱερομόναχοι, 1 διάκονος, 3 μοναχοὶ καὶ 3 δόκιμοι.

Ἄλλοτε, εἰς χρόνους ἀκμῆς τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, ἡ μονὴ Παναχράντου μετὰ τῶν μετοχιῶν τῆς ἡριθμει ὑπὲρ τοὺς 200 μοναχοὺς, ὡς τοῦτο ἰεκμαίρεται ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ καὶ τοῖς πέριξ πλείστων ὄσων κελλίων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἤδη ἡρημωμένα ἢ κατάκεινται εἰς ἐρείπια. Ὁ Μάουρερ γράφει ὅτι τῷ 1833 ἦσαν ἐν Ἄνδρῳ 600 μοναχοί'. Τῷ 1836 ἡ μονὴ Παναχράντου ἡριθμει ἀκόμη 113 μοναχοὺς. Ἐκ τούτων εἶχε διαμένοντας μακρὰν αὐτῆς περὶ τοὺς 70. Μεταξὺ τούτων συγκατελέγετο καὶ ὁ Θεόφιλος Καΐρης, ὅστις σημειοῦται ὅτι εἰσῆλθεν εἰς τὴν μονὴν καὶ ἐκάθη ἐν αὐτῇ μοναχὸς τῷ 1806 ἐν ἡλικίᾳ ἐτῶν 22.

Τὰ εἰσοδήματα τῆς μονῆς Παναχράντου ἀνέρχονται ἤδη εἰς 340.000 δραχμῶν, τὰ δ' ἔξοδα εἰς 165.000. Ἐπὶ τουρκοκρατίας εἰσέπραττεν ἡ μονὴ Παναχράντου, καθὼς καὶ αἱ ἄλλαι τῆς νήσου μοναί, οὐκ εὐκαταφρόνητα ποσὰ ἐκ τῶν λεγομένων ταξιδιωτῶν μοναχῶν, περὶ ὧν ἱκανὰ εἶπομεν ἐν τοῖς πρόσθεν. Ἐν ἐγγράφῳ τῆς μονῆς Παναχράντου τοῦ ἔτους 1816 ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἰσέπραξαν οἱ ταξιδιωτῶν μοναχοὶ Ἰωακεῖμ Καΐρης πουγγία 32 ἐκ Σμύρνης, ἱκανὰ δ' εἰσπράχθησαν κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος καὶ ἕξ Ἀθηνῶν, Λεβαδείας καὶ Λαρίσης ὑπὸ τῶν ταξιδιωτῶν Ἀκακίου Καλογρίδου, Ἀθανασίου καὶ Ζαχαρίου. Ὁ Ἰωακεῖμ Καΐρης, διορισθεὶς τῷ 1817 ἔξαρχος τῆς μονῆς Παναχράντου, πρὸς ἐπιβλεψιν τῶν ταξιδιωτῶν, εἰσέπραξεν ἐντὸς ὀλιγίστων ἐτῶν 70 πουγγία, ἧτοι 35,000 γροσιῶν, ἰσοδυναμούντων πρὸς ἓν περίπου ἑκατομμύριον σημερινῶν δραχμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ΜΕΤΟΧΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ

Ἐκ διαφόρων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων μαρτυριῶν εἶναι γνωστόν, ὅτι ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ρωμαϊκὴν ἐποχὴν οἱ ναοὶ ἦσαν προικισμένοι μὲ γαίας καὶ παντὸς εἴδους κτήματα, αἱ πρόσοδοι τῶν ὁποίων ἐχρησίμευον πρὸς συντήρησιν τῶν ἱερῶν καὶ τέλεσιν τῶν θυσιῶν.

Διὰ τῆς ἐξαπλώσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ οἱ ναοὶ τῶν Ἑθνικῶν μετεφράπησαν σὺν τῷ χρόνῳ εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας, εἰς τὰς ὁποίας περιῆλθε κατὰ μέγα μέρος καὶ ἡ κτηματικὴ ἐκείνων περιουσία.

Καὶ ἅπαντες δὲ οἱ μεταγενέστεροι αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, κατεχόμενοι ὑπὸ τῆς γνωστῆς θρησκοληψίας καὶ ἀντλοῦντες ἐκ τῆς ἀπεράντου

1. G. L. von Maurer, Das Griechische Volk in öffentlicher, kirchlicher und privatechtlicher Beziehung vor und nach dem Freitheitenskampfe bis zum 31 Juli 1834, 1—3 Bde. Heidelberg, 1836.

γεωκτησίας τοῦ Στέμματος καὶ τοῦ Δημοσίου, δὲν ἔπαυσαν μέχρι τῆς πώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως προικοδοτοῦντες τὰς ἐκκλησίας καὶ τὰ μοναστήρια διὰ πλουσίων καὶ ἐκτεταμένων ἀγροτικῶν κτημάτων¹. Μετὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ζήλου μεγιστάνες καὶ ἰδιῶται, πλούσιοι καὶ πτωχοὶ ἀφιέρουν ὡσαύτως ἐναμίλλως πᾶν ὅ,τι ἠδύναντο οὕτως ὥστε ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἰδιοκτησία εἰς τὸ Βυζαντινὸν Κράτος ἀπέβη προϊόντος τοῦ χρόνου ἀληθῶς κολοσσιαία. Λαμβάνομεν δ' εὐκρινῆ ἰδέαν ταύτης ἐκ τῶν σφωζομένων χρυσοβούλλων, ἧτοι αὐτοκρατορικῶν διαταγμάτων, δι' ὧν ἐπικυροῦνται αἱ κτήσεις τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν ἢ ἀπονέμονται εἰς αὐτὰς νέαι².

Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη ἔκτασις τῶν ἐν Ἄνδρῳ μοναστηριακῶν κτημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων μόνον τὰ τῆς Παναχράντου ὑπάρχουσι μέχρις ἐσχάτων εἰς 170 περίπου.

Ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲ αἱ ἰδιοκτησίαι τῶν μονῶν τῆς Ἄνδρου ἠύξησαν σημαντικῶς διὰ τῆς ἐλευθεριότητος μεταγενεστέρων χριστιανῶν. Ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου εἶχε μετόχια³ καὶ ἄλλας μεγάλας ἀκινήτους ἰδιοκτησίας ὄχι μόνον ἐν Ἄνδρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις, Σμύρῃνῃ, Μυτιλήνῃ, Κωνσταντινουπόλει καὶ ἄλλαχοῦ. Ἦσαν δὲ παλαιότερον αἱ ἰδιοκτησίαι τῆς μονῆς κατὰ πολὺ εὐρύτεραι, ἀλλ' εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους πολλαὶ ἐκ τούτων ἀπεμπολήθησαν ἢ καὶ διηρπάγησαν διὰ τὴν τῶν ἰθυνόντων τὰ τῆς μονῆς ἔνοχον ἀβελτηρίαν καὶ ἰδιοτέλειαν.

Μεταξὺ τῶν σημαντικωτέρων μετοχιῶν τῆς μονῆς Παναχράντου ἦτο καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖος βυζαντινὸς ναός, ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα *Μεγάλη Παναγιά*, μετὰ τῆς ἐκτεταμένης περιοχῆς του καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀνηκόν-

1. εἶναι γνωστὸν, ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας ἰδίως ἑκατονταετηρίδας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους μέγα μέρος τοῦ ἐδάφους αὐτοῦ ἀπέβη ἰδιοκτησία τοῦ αὐτοκράτορος ἢ τοῦ δημοσίου. Βλ. *Zachar. von Lingenthal*, *Gesch. b. gr. Roem. Reiches*, 3 Aufl., σ. 275.

2. Αἱ συλλογαὶ χρυσοβούλλων, αἱ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τῶν *Miclosich* καὶ *Müller* ἐν *Acta etc.*, καθὼς καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις βυζαντινολογικοῖς περιοδικοῖς («Βυζαντιδὶ» καὶ «Ἐπετηρίδι Ἐταιρειᾶς Βυζαντινῶν Σπουδῶν») γέμουσι τοιούτων δωρεῶν.

3. *Μετόχια* εἰς τὴν μοναστηριακὴν γλῶσσαν ἀνομάζοντο μεγάλα κτήματα, τὰ ὁποῖα περιεῖχον καὶ μικρὸν οἶκημα, εἰς τὸ ὁποῖον ἔμενε συνήθως ὁ ἐπιβλέπων ἢ ὁ καλλιεργῶν τὸ κτήμα μοναχός, ὅστις ἐλέγετο καὶ *μετοχιάρης*, φέρων εἰς τὰ σημαντικώτερα τῶν Μετοχιῶν καὶ βαθμὸν ἡγουμένου. Ἐν γένει δὲ ἡ λέξις *μετόχι* σημαίνει γενικῶς κτήμα, ἰδίως ὅμως μοναστηριακόν, μακρὰν τῆς μονῆς κείμενον, καλλιεργούμενον δὲ ἢ διοικούμενον ὑπὸ μοναχοῦ, ἀποστελλομένου ὑπὸ τῆς εἰς ἣν τὸ μετόχιον ὑπάγεται μονῆς. Πρβλ. σὺν ἄλλοις καὶ τοὺς στίχους τοῦ Κρητῆς ποιητοῦ Μαρίνου Τζᾶνε Μπουνιαλῆ :

Στιὰν βάνασι στὰ ληρόφυτα, τὰ μοναστήρια σποδοσαν,

Καὶ τὰ μετόχια τῶν πτωχῶν ἔκαιαν κ' ἐχαλοῦσαν.

Βλ. καὶ *K. N. Σάββα*, Τουρκοκρατουμένη Ἑλλάς, σ. 236. — *Π. Ἀραβαντινοῦ*, Χρονογραφία Ἡπείρου, σ. 221 κ. ἑ. — *Δ. Κ. Τσοποτοῦ*, Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας, σ. 14.

των κτημάτων. Ὁ ναὸς οὗτος ἀνηγέρθη τὸν Η΄ ἢ Θ΄ αἰῶνα (κατ' ἄλλους τὸν Δ΄ ἢ Ε΄), ἔκειτο δ' εἰς τὴν Ποικίλην Στοᾶν τοῦ Ἀδριανοῦ, παρὰ τὸ Τζαμί τοῦ σταθμοῦ Μοναστηρακίου, ἰδρυθεὶς διὰ μεταποιήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς ὡς εἴρηται Ποικίλης Στοᾶς ἢ μᾶλλον Βιβλιοθήκης Ἀδριανοῦ. Τὸ ὄνομα τοῦ ναοῦ *Μεγάλη Παναγιά* ὀφείλεται πιθανώτατα εἰς τὸν τύπον τῆς ἐν αὐτῷ εἰκόνας τῆς Παναγίας τῶν Ἀθηνῶν, ζωγραφισμένης εἰς φυσικὸν μέγεθος ὀρθίας καὶ ὀλοσώμιου, ἄνευ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ εἰς ἀγαλματώδη στάσιν, ἐνδυμιζούσαν τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν ὅποιαν διεδέχθη εἰς τὴν προστασίαν τῆς πόλεως. Εἰκὼν πιστὴ τοῦ μὴ σωζομένου σήμερον ναοῦ εὑρεθαι εἰς τὸ σπάνιον ἔργον τοῦ Th. du Moncel «Ἀπὸ Βενετίας εἰς Κωνσταντινούπολιν».

Ἡ «Μεγάλη Παναγιά» ἦτο ἄλλοτε κατὰ πᾶσαν πιθανότητα γυναικεῖον μοναστήριον, εἶχε δὲ καὶ παρεκκλήσιον τιμώμενον ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἀγίας Τριάδος. Κατὰ τὸ 1204 εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Φράγκων, ὑπὸ τοὺς ὁποίους καὶ παρέμεινε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Φραγκοκρατίας. Κατὰ δὲ τὴν ἐπὶ Μοροζίνη, ὅτε κατεστράφη ὑπὸ βόμβας ὁ Παρθενῶν, τῷ 1687 πολιορκίαν τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπέστη καὶ αὕτη βλάβας τινὰς καὶ προϊόντος τοῦ χρόνου ἱκανὰς τὰς μεταμορφώσεις διὰ τῆς μεθόδου τῶν ἀνακαινίσεων, αἵτινες δὲν ἀφῆκαν ἀθικτον οὐδὲν σχεδὸν ἐν Ἑλλάδι βυζαντινὸν μνημεῖον. Ὑπὸ τὰ ἐρείπιά της ἀνευρέθησαν αἱ ἐνεπίγραφοι πλάκες τριῶν τάφων, τῆς Μήτζας Δρουγκαρέας τοῦ 856 μ. Χ., τῆς Εὐπραξίας τοῦ 867 καὶ τῆς Θωμαΐδος τοῦ 921, μοναχῶν ἀναμφιβόλως τοῦ γυναικεῖου μοναστηρίου τῆς «Μεγάλης Παναγιάς». Τῷ 1833 ἡ «Μεγάλη Παναγιά» ἐχρησιμοποιοεῖτο ὡς ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον.

Κατὰ τὸ ἔτος 1774 ἡ Κοινότης Ἀθηνῶν ἐδώρησεν ἐπὶ ἄλλοις ἀνταλλάγμασι τὴν «Μεγάλην Παναγιάν» μὲ τὴν περιοχὴν της καὶ τὰ κτήματά της εἰς τὴν ἐν Ἀνδρῶν μονὴν τῆς Παναχράντου, ἡ ὁποία κατέστησε τὴν «Μεγάλην Παναγιάν» μετόχιόν της, καταβάλλουσα πρὸς τὸν ἐκάστοτε μητροπολίτην Ἀθηνῶν διὰ *φιλότιμον* ἐν βενέτικον φλουρίον. Μετὰ ἐνδεκαετίαν δέ, τῷ 1785, ὁ Παναχραντιώτης ἱερομόναχος καὶ προηγούμενος Ἀγαθαγγελοῦς ἀνεκαίνισεν τὴν «Μεγάλην Παναγιάν», κατ' εὐρεθείσαν ἐπ' αὐτῆς ἐπιγραφὴν, ἔχουσαν ὧδε:

Τὸ παρὸν Μετόχιον ἀνεκαινίσθη παρὰ τοῦ κτῆρ Ἀγαθαγγέλου προηγουμένου Παναχραντιώτου ἐκ τῆς νήσου Ἀνδρου. 1785¹.

Εὐρισκομένη ἡ *Μεγάλη Παναγιά* εἰς τὸ κέντρον τῆς παλαιᾶς ἀγορᾶς τῶν Ἀθηνῶν εἶχε πλησιέστατα πρὸς αὐτὴν τὸν Πύργον καὶ τὸ Ὁρολόγιον τοῦ Ἐλγίνου. Ὅτε δὲ ἡ ἀγορὰ ἀπετεφρώθη τῷ 1884, ἐκρημνίσθη, ὡς μὴ ὄφειλε, καὶ δὴ ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἡ «Μεγάλη Παναγιά» χάσιν

1. Βλ. «Ἀρχαιολογικὴν Ἐφημερίδα», ἔτ. 1885, σ. 207.

τῶν γενομένων ἐν τῷ τετραγώνῳ ἐκείνῳ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀνασκαφῶν ἐν ἔτει 1885. Εὐτυχῶς ὁ Ἄγγλος φιλάρχαιος μαρκήσιος Μπιούτ (Bute) ἀντέγραψεν ἀδρῶν δαπάνη πρὸ τῆς πυρκαϊᾶς μέρος τῶν εἰς τὴν «Μεγάλην Παναγιάν» θαυμασιῶν τοιχογραφιῶν, προγενεστέρω· δὲ ὁ Γάλλος Κουσῶ (Couchaud) μέρος τῆς ἐκκλησίας, τὴν μικροτέραν δῆλον ὅτι τῶν δύο αὐτῆς θόλων καὶ τινὰ τοῦ ναοῦ κοσμήματα ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «Choix d'églises byzantines en Grèce», ἐκδοθέντι ἐν ἔτει 1842.

Ἦσαν δὲ τὰ ὑπὸ τῆς, ὡς εἴρηται, κοινότητος τῶν Ἀθηναίων δωρηθέντα εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου ὄρια τῆς περιοχῆς τῆς «Μεγάλης Παναγιᾶς» πρὸς μεσημβρίαν μὲν ἢ πλατεῖα ἢ λεγομένη τοῦ Πλατάνου, πρὸς ἄρκτον τὸ τεῖχος τῆς Ποικίλης Στοᾶς τοῦ Ἀδριανοῦ, πρὸς δυσμὰς τὸ λεγόμενον τεῖχος τοῦ Στρατιώτη καὶ μία ὁδὸς καὶ πρὸς ἀνατολὰς εὐθεῖα γραμμὴ ἀρχίζουσα ἀπὸ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Μεγάλου Ὁρολογίου τῆς πόλεως (Ὁρολογίου Ἐλγιν) καὶ λήγουσα εἰς τὸ τεῖχος τῆς Ποικίλης Στοᾶς.

Κατεῖχε δ' ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου τὰ δωρηθέντα εἰς αὐτὴν μέχρι τοῦ Ἀγῶνος, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων τοὺς δωρηθέντας χώρους μετὰ τῆς ἐκκλησίας τῆς «Μεγάλης Παναγιᾶς» κατέλαβεν αὐθαιρέτως τῷ 1833 ἡ Δημογεροντία καὶ κατόπιν ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, ἐκποιηθέντων καὶ ἀρκετῶν ὕλικῶν. Εἰς μάτην δ' ἀπέβαινον αἱ ἐπανειλημμένοι ἀναφοραὶ καὶ διαμαρτυρίαι τῆς μονῆς Παναχράντου, ἥτις ἐν τέλει ἐδέησε νὰ προσφύγῃ εἰς τὰ δικαστήρια, ἀναθέσασα τὴν φροντίδα τῆς διεξαγωγῆς τῆς δίκης εἰς τὸν Παναχραντιώτην, λόγιον ἱερομόναχον καὶ πρωτοσύγκελλον τῆς Μητροπόλεως Ἀθηναίων Θεοδώρητον Μαρμαρᾶν, ἀδελφὸν τοῦ μητροπολίτου Βιζύης Ἰωάσαφ.

Ὁ Δῆμος Ἀθηναίων, προβλέπων ὅτι ἡ ἔκβασις τῆς δίκης θὰ ἦτο κατ' αὐτοῦ, παρεχώρει πρὸς συμβιβασμὸν εἰς τὴν μέλλουσαν νὰ δικαιωθῇ ὀριστικῶς μονὴν τῆς Παναχράντου τὸ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Κυνηγοῦ, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου ἐξήτει τὴν Καισαριανήν. Ἐν τέλει ὁ συμβιβασμὸς κατέληξε κατὰ τρόπον ἐπιβλαβῆ εἰς τὰ συμφέροντα τῆς μονῆς Παναχράντου, ἐπερρίφθη δὲ μομφὴ εἰς τὸν πληρεξούσιον τῆς μονῆς Θεοδώρητον Μαρμαρᾶν, ὡς δολιευθέντα, ἔνεκα λόγων ἰδιοτελείας, τὰ συμφέροντα τῆς εἰς αὐτὸν ἐμπιστευθείσης μονῆς του¹.

1. Ἀνέκδοτα ἔγγραφα περὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις μετοχίου Μεγάλῃ Παναγιᾷ ἐν τῷ Ἀρχεῖφ τοῦ γράφοντος.— *Παναρέτου Κωνσταντινίδου*, ἀρχιεπισκόπου Μεσσηνίας, Ἡ Μεγάλῃ Παναγιᾷ τῶν Ἀθηναίων, περιοδ. «Σωτήρ», τ. Δ', σ. 301-2. *Τάσσοῦ Δ. Νεφροῦτσου*, Χριστιανικαὶ Ἀθήναι, ἐν Ἀθήναις, 1890-2.— *Δ. Γρ. Καμπούρογλου*, Ἱστορία Ἀθηναίων, τ. Β', σ. 282 καὶ 284.— *Τοῦ αὐτοῦ*, Πάλαιαι Ἀθήναι, σ. 136.— *Θ. Ν. Φιλαδέλφειος*, Ἱστορία τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἀπὸ τοῦ 1400 μέχρι τοῦ 1800, σ. 277-8.— *Α. Συγγροπούλου*, Μεγάλῃ Παναγιᾷ, «Δελτίον Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας», ἔτ. 1923, σ. 121 κ.έ.— *Δ. Π. Πασχάλης*, Πρωτοσύγκελλος Θεοδώρητος Μαρμαρᾶς. Ἀνέκδοτον.

Ἡ μονὴ Παναχράντου εἶχε πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων καὶ δύο ἄλλα ἐν Ἀθήναις μετόχια κατὰ τὴν θέσιν «Βρύση Ἀγᾶ» παρὰ τὸ Γεράνιον, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐκαλεῖτο *Κασίδα*, τὸ δ' ἕτερον *Θυμαράκια*. Ἀγνοοῦμεν πῶς ἡ μονὴ ἀπεξενώθη τῶν μετοχιῶν τούτων, μεγίστην ἐχόντων τὴν ἀξίαν, ἰδίως σήμερον, ὅτε ὅλαι ἐκεῖναι αἱ ἐκτάσεις μετεβλήθησαν εἰς βαρύτιμα οἰκόπεδα.

Εἰς τὴν μονὴν ὡσαύτως τῆς Παναχράντου ἀνήκεν ἀκόμη ὡς μετόχιον καὶ τὸ παρὰ τὸν μητροπολιτικὸν ναὸν τῶν Ἀθηνῶν παλαιότατον βυζαντινὸν ἐκκλησίδριον τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου (καθολικόν). Ἐν τῷ ἐκκλησιδρίῳ τούτῳ ἐναπέκειντο περὶ τὰ δέκα ἀρχαῖα ἐπὶ μεμβράνης χειρόγραφα νομικῆς ὕλης τοῦ ΙΑ' - ΙΖ' αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου ἐδώρησε πρὸ τοῦ 1838 εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην, καὶ περὶ ὧν ποιεῖται λόγον ὁ περιώνυμος νομοδιδάσκαλος Ζαχαρίας Λίνγγενθαλ¹.

Ἐν ἔτει δὲ 1728 ἀναφέρεται μετόχιον τῆς μονῆς Παναχράντου καὶ εἰς τὴν Κηφισιὰ Ἀθηνῶν.

Παρέμενον δ' ἐν Ἀθήναις πολλοὶ Παναχραντιῶται μοναχοὶ χάριν τῶν αὐτόθι μετοχιῶν τῆς μονῆς τῶν. Μεταξὺ τούτων καταλέγεται καὶ ὁ ἱερομόναχος Συμεών, ὅστις ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος διδάσκαλος τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου Σπυρίδωνος Φιντικλέους, ὅστις μὲ θεομαῖς ἐκφράσεις ὠμίλει περὶ τοῦ διδασκάλου του ἐκείνου καὶ εὐγνωμόνως ἀνεμνησκετο αὐτοῦ.

Εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναχράντου ἀνήκεν ὡς μετόχιον καὶ τὸ ἐν Κέα μονύδριον τοῦ Ἁγίου Εὐσταθίου, τὸ ὁποῖον ἀνήγειραν μοναχοὶ ἐκ τῆς μονῆς Παναχράντου περὶ τὸ 1650 καὶ ἐν ᾧ ἐδιδάσκοντο τὰ ἑλληνικὰ γράμματα μέχρι τοῦ 1840².

Περὶ τὸ πρῶτον δὲ τέταρτον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος καὶ δλόκληρος ἡ παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν νῆσος Πρώτη μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ σταυροπηγιακοῦ μοναστηρίου τοῦ τιμωμένου ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐνδόξου Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἦτο ὡσαύτως μετόχιον τῆς μονῆς Παναχράντου. Ἀλλὰ περὶ τούτου, ἔξαιρετικὸν παρουσιάζοντος τὸ ἐνδιαφέρον, πραγματευόμεθα διὰ μακρῶν ἐν ἰδίᾳ μελέτῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

ΙΕΡΑ ΚΕΙΜΗΛΙΑ ΚΑΙ ΑΓΙΑ ΛΕΙΨΑΝΑ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ

Ἐπρεπε τὰ περιγραφόμενα ποικίλα ἀναθήματα, ἱερὰ κειμήλια, λειψανοθήκαι καὶ ἄλλα πολύτιμα ἀφιερῶματα νὰ ἐδημοσιεύοντο ἐν πισταῖς φωτοτυπίαῖς, ἀλλὰ καίτοι πολλὰς κατεβάλλομεν προσπαθείας, τοῦτο ἀπέβη ἀπραγμα-

1. *Zachariae von Lingenthal*, Reise in den Orient in den Jahren 1837 and 1838, σ. 122.— «Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος», ἔτ. 1831, ἀριθ. 38.— Ἰωάννου καὶ Ἀικαβιάδου Σακελλίανος, Κατάλογος χειρογράφων Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης, ἐν Ἀθήναις 1892.

2. Ἰω. Ν. Ψύλλα, Ἱστορία τῆς νήσου Κέας, ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 198.

τοποίητον, διὰ τὴν ἔλλειψιν ἰδίως καταλλήλου φωτογράφου, καθ' ὃν χρόνον πρὸ ἔτων μετέβημεν πρὸς τοῦτο εἰς τὴν μονήν. Ἀτυχῶς ἡ ἐκ νέου μετάβασις ἡμῶν εἰς τὴν μονήν, παρὰ τὴν ζσηρὰν ἐπιθυμίαν ἡμῶν, ὅπως ἐπισκοπήσωμεν καὶ αὐτῆς τὰ τοῦ κειμηλιοφυλακείου αὐτοῦ, καθίστατο, ἕνεκα τῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας ἡμῶν, ἀνέφικτος.

Κέκτηται δ' ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου πλεῖσθ' ὅσα πολύτιμα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ ἀφιερώματα καὶ ἱερὰ κειμήλια, ὧν πολλὰ βυζαντινῶν χρόνων σπάνια τέχνης ἔργα, πολλοῦ λόγου ἄξια.

Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου Ἰλαρίωνος¹ εἰς τὸν βασιλέα Ὁθωνα, κατὰ τὴν ἐν ἔτει 1840 ἐπίσκεψίν του εἰς τὴν μονήν, παλαιότατος Βυζαντινὸς χρυσοῦς σταυρὸς λίαν ἐντέχνου τορευτικῆς ἐργασίας, πολυτίμοις δὲ λίθοις πεποικιλμένος.

Παραθέτομεν ἐναυθῆα σύντομον ἀναγραφὴν τῶν βαρυτιμωτέρων κειμηλίων τῆς μονῆς Παναχράντου, ἅτινα εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Ἐξ Εὐαγγελία, φέροντα ἄδροτάτας ἀργυρὰς καὶ ἐπιχρῦσους πλάκας, διὰ πολυτίμων λίθων κεκοσμημένas καὶ φερούσας ἀναγλύφους διαφόρους ἱερὰς παραστάσεις. Ἐν τούτων εἶναι ἀληθινὸν ἀριστοτέχνημα¹ ἐπὶ τῆς μιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς παρίστανται τορευταὶ ἡ Γέννησις τοῦ Σωτῆρος, ἡ Βάπτισις, ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Μεταμόρφωσις, ἡ Σταύρωσις καὶ ὁ Ἐπιτάφιος Θρῆνος, ἐν ταῖς γωνίαις δὲ οἱ Προφῆται. Ἐπὶ δὲ τῆς ἄλλης ἡ Βαῖοφόρος εἴσοδος τοῦ Ἰησοῦ εἰς Ἱεροσόλυμα, ἡ Ἀνάστασις, ἡ Ἀνάληψις, ἡ Πεντηκοστή, ἡ Ψηλάφησις τοῦ Θωμᾶ καὶ ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου, ἐν ταῖς γωνίαις δὲ οἱ τέσσαρες Εὐαγγελισταί. Τὸ σύνολον τῆς ἐργασίας μαρτυρεῖ δεξιωτάτην χεῖρα τορευτοῦ καλλιτέχνου.

Ἐν ἱερὸν Ἀρτοφόριον ἐξ ἐσφρηλατημένου ἀργύρου ἐπιχρῦσου, φέρον τορευτὰς ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης παραστάσεις, λίαν ἐντέχνως εἰργασμέναs.

Ἐννέα ἀργυρᾶ διάγλυφα καὶ ἐπιχρυσωμένα ἱερὰ ποτήρια, ὧν τινα πολυτίμοις λίθοις πεποικιλμένα, παλαιοτάτης δὲ τέχνης καὶ λεπτοτάτης ἐργασίας.

Τέσσαρα εὐμεγέθη ἀργυρᾶ ἐπίχρυσα ἑξαπτέρυγα.

Δέκα δισκάρια λεπτοτάτης τορευτικῆς ἐργασίας μετ' ἀστερίσκων, λαβίδων, λογχῶν, πάντα ἀργυρᾶ καὶ ἐπίχρυσα.

Ὁκτὼ μεγάλα ἀργυρᾶ διάγλυφα θυμιατήρια.

Τέσσαρα ἀργυρᾶ πολυκάνδηλα, ὧν ἕκαστον ἀπυτελεῖται ἐκ μιᾶς εὐμεγέθους κανδήλας καὶ δώδεκα μικροτέρων.

Δέκα καὶ ὀκτὼ μεγάλα ἀργυραῖ διάγλυφοὶ κανδήλαι.

1. Ἰλαρίων Ζάννε Σαούρογλου, Κορθιεύς, ἡγούμενος τῆς Παναχράντου τῷ 1840, διετέλει δὲ τοιοῦτος καὶ κατὰ τὰ ἔτη 1847 καὶ 1848. Ἀπέθανε τῷ 1854, ἤτο δὲ ἀνεψιὸς ἑξαδέλφης τοῦ ἐπισκόπου Χριστοπούλεως Παγεολατίου Ἰω. Μιχ. Καίρη, περὶ οὗ ὁ γράφων ἐξεπόνθησεν ἰδιαίτερον φρόνησιμα, ἀνέκδοτον ἀπομένον.

Ἐξ εἰμεγέθεις λαμπαδοστάται (μανουάλια) ἀπὸ ἐσφυρηλατημένον ἄργυρον μετὰ καλλιτεχνικῶν γλυφῶν.

Ὅτι δὲ ἐξ ἐσφυρηλατημένου ἄργυρου μεγάλα κηροπήγια.

Δύο ἄργυροὶ εὐμεγέθεις νάρθηκες, ἐφ' ὧν ἀναγλύφως παρίστανται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ Κιβωτὸς τοῦ Νῶε.

Πλεῖθ' ὅσοι δίσκοι, ραντιστήρια, κύπελλα, προχόαι καὶ λεκάναι, πάντα ἄργυρᾷ καὶ τινα ἐπίχρυσα καὶ τετορευμένα.

Τρεῖς ἀρχιερατικαὶ βακτηρίαι (πατερίτσαι), ὧν αἱ δύο ἄργυροὶ τετορευμένοι μετ' ἐπίχρυσου λαβῆς, ἡ δὲ τρίτη ἐξ ἔλεφαντοστοῦ, καλλιτεχνικώτατα πᾶσαι εἰργασμένοι.

Τρεῖς ἀρχιερατικαὶ μίτραι κατάφορτοι ἐκ πολυτίμων λίθων, θαυμασίως δὲ δι' ἐγκαύστων παραστάσεων πεποικιλμένοι.

Ἐξ βαρῦτιμοι ἀρχιερατικαὶ στολαὶ χρυσοῦφαντοι, βυζαντινῆς τέχνης ἀριπρεπῆ ἔργα, καὶ πολλὰ ἄλλα ἱερὰ ἄμφια, ἐπιτραχήλια, ἐπιγονάτια κλπ., ἀπαστρέπτοντα ἐκ τοῦ περιελισσομένου καὶ μετὰ τῶν νημάτων τῆς μετάξης συνυφασμένου χρυσοῦ, κατὰ δωδεκάδας δ' ἀριθμούμενα, καὶ τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα, ἐκτὸς τοῦ ὕλικού αὐτῶν πλούτου, εἶναι ἰδίως πολυτιμώτατα καὶ ὡς κάλλιστα δείγματα τῆς χρυσοπλαστικῆς τέχνης, ἡ ὁποία ἐπὶ Βυζαντινῶν ἤρθη εἰς τὸν ὑπατον βαθμὸν τῆς τελειότητος.

Τριάκοντα καὶ ὀκτὼ τετορευμένοι ἄργυροὶ καὶ χρυσοὶ σταυροί, ὧν εἷς μέγας, περιέχων τίμιον ξύλον, χρυσοῦς καὶ λιθοκόλλητος, φέρων εἰς θαυμασίας μικκυλογραφικὰς ἀναγλύφους παραστάσεις, ἔνθεν μὲν τὸν Εὐαγγελισμὸν, τὴν Γέννησιν, τὴν Βάπτισιν, τὴν Μεταμόρφωσιν, τὴν Ὑπαπαντὴν καὶ τὴν εἰς Ἱεροσόλυμα πανηγυρικὴν εἰσοδὸν τοῦ Ἰησοῦ, ἐτέρωθεν δὲ τὴν εἰς Ἄδου κάθοδον, τὴν Ἀνάληψιν, τὴν Πεντηκοστήν, τὴν Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, τὴν Σύναξιν τῶν Ἀρχαγγέλων, τοὺς Δώδεκα Προφήτας καὶ τὴν Ἐγερσιν τοῦ Λαζάρου.

Πάντα δὲ ταῦτα, τὰ ἀτίμητα ἀληθῶς κειμήλια, ἀφιερώθησαν εἰς τὴν μονὴν Παναχράντου ὑπὸ μοναχῶν ἐκ τῆς νήσου Ἄνδρου, ἀρχιερέων καὶ πατριαρχῶν, ὡς δηλοῦσιν αἱ ἐπὶ τῶν πλείστων ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουσαι ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί.

Ἅγια Λείψανα.

Σφύζονται πρὸς τούτοις ἐν τῇ μονῇ Παναχράντου καὶ τὰ ἑξῆς ἱερὰ κειμήλια :

Τριάκοντα καὶ τρεῖς ἐξ ἄργυρου λειψανοθῆκαι, αἱ πλεῖσται λίαν ἐντέχως τετορευμένοι, περιέχουσαι δὲ λείψανα τῶν Ἁγίων Γεωργίου, Ἀβερκίου, Ἰουστίνης, Ἀειθαλᾶ, Τρύφωνος, Στεφάνου, Θεοδώρου, Λαζάρου τοῦ νεομάρτυρος (σφύζεται ἀλόβητος δλόκληρος ἡ χεὶρ), Ἀναστασίας, Γρηγορίου τοῦ Δεκαπολίτου καὶ ἄλλων ἁγίων καὶ ἱερομαρτύρων.

Μεταξὺ τούτων σφύζεται δλόκληρος ἡ κάρα μετὰ τοῦ δέσματος τοῦ ἁγίου

μεγαλομάρτυρος καὶ ἱαματικοῦ Παντελεήμονος. Ἐπὶ δὲ τοῦ καλύμματος καὶ τῶν πλευρῶν τοῦ νάρθηκος, ἐν ᾧ αὕτη ἐγκλείεται, διαγράφονται σκηναὶ καὶ ἐπεισόδια ἐκ τοῦ βίου καὶ τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου τούτου, ἔργα οὐκ ἀδεξιού τορευτοῦ. Ἡ κἀρα δὲ αὕτη πολλάκις μεταφέρεται ἐκ τῆς μονῆς ἐν ἱεροῦ πομπῇ καὶ ἐν μέσῳ ἐκδηλώσεων ἀπείρου καὶ συγκινητικοῦ σεβασμοῦ εἰς οὐκους βαρέως ἀσθενούντων, διότι ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ νήσῳ ἀδιασάλευτος κρατεῖ ἢ πεποιθήσις περὶ τῆς θαυματουργοῦ δυνάμεως τοῦ ἁγίου τούτου λειψάνου.

Σφίζονται πρὸς τούτοις ἐν τῇ μονῇ Πανααχράντου ἔννεακαίδεκα ἄλλαι ἐκ πολυτίμου ξύλου καὶ ἔλεφαντοστοῦ λειψανοθήκαι, αἱ πλεῖσται φέρουσαι ἀδρᾶς διαγλύφους ἐπενδύσεις ἐκ πλακῶν ἀργύρου, περιέχουσαι δὲ καὶ αὗται λείψανα διαφόρων Ἁγίων, ἐν οἷς καὶ ὀλόκληρον τὴν ἀριστερὰν χεῖρα τοῦ Ἁγίου Διονυσίου, ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης, οὕτινος τὸ σῶμα σφίζεται εὐλαβῶς ἐν Ζακύνθῳ, ἔνθα, ὡς γνωστόν, ὁ ἅγιος οὗτος τὰ μάλα τιμᾶται θεωρούμενος ὡς ὁ πάτρων τῆς νήσου. Τὴν γνησιότητα τοῦ ἁγίου τούτου λειψάνου κυροῖ τὸ ἐπόμενον ἔγγραφο, ἀποκείμενον ἐν τῷ κειμηλιοφυλακείῳ τῆς μονῆς:

«† Ὅσιώτατοι καὶ αἰδεσιμώτατοι πατέρες τῆς ἀγιωτάτης μονῆς τῆς κυρίας πανααχράντου τὴν ἀγιωσύνην ὑμῶν ἀκριβοχαιροτούντες εὐχόμεθα καὶ εὐλογοῦμεν, δεόμενοι τοῦ Θεοῦ στηρίζειν καὶ ἐνδυναμοῦσθαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἔργῳ ἀγαθῷ, ὅστις καὶ διαφυλάττει τὴν αὐτὴν ἀγιωτάτην μονὴν ἀκλόνητον εἰς αἰῶνας αἰώνων, εἰς δόξαν τῆς πανάγνου αὐτοῦ μητρὸς καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς κοινῆς ἐλπίδος ἡμῶν, ἧς ταῖς ἀγίαις προσβείαις καὶ ἡμεῖς ὑγιαίνομεν.

»Διὰ τοῦ παρόντος ἡμετέρου γράμματος παρέχομεν εἰδησιν πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι (καίμασιν οἷς οἶδε κύριος) μετὰ τὸ νὰ πατήσουν αἱ βασιλικάι φεργάδες τὸ κατὰ τῶν Κερκυραίων μέρος περιήφημον μονύδριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, Στροφάδια καλούμενον, καὶ νὰ ἀρπάσωσι τὰ τε ἱερὰ σκευὴ τούτου ἅπαντα, εὐρόντες καὶ τὸ σεβάσιμον λείψανον τοῦ ἐν ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου, ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης, ἐν τῇ ἐκεῖσε λάρνακι σῶον καὶ ἀνελλιπές, τινὲς τῶν χριστιανῶν ἀπέκοψαν τὰς ἀγίας αὐτοῦ χεῖρας, ἅς καὶ ὤδε ἀπήγαγον καὶ ἠγόρασαν αὐτὰς τινές. Ἐλθόντος δ' ἐνταῦθα τοῦ ὀσιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κυρὸ Διονυσίου, καὶ κατὰ πνεῦμα υἱοῦ ἀγαπητοῦ τῆς ἡμῶν ταπεινότητος, καὶ μαθόντος τοῦτο, ἐξήτησε μετὰ μόχθων, καὶ κόπων, καὶ ἐξόδων πολλῶν, τοῦ ἀγοράσαι ταύτας, καὶ πολλὰ καμόντος, καὶ μὴ δυνηθέντος, διὰ

1. Περὶ ἁγίων λειψάνων βλ. Ἄδ. Κοραῆ, Συμβουλὴ τριῶν ἐπισκόπων πρὸς τὸν πάπαν Ἰούλιον τὸν Γ', ἐν Παρισίοις 1820, σ. 37-40 καὶ 71.—[*Α. Δ. Παπαδιαμαντοπούλου*], Ὀμιλία περὶ ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων αὐτῶν, ἐν Ἀθήναις, 1875. (Ἐπίκρισις ἐν «Ἐφημερίδι τῶν Φιλομαθῶν», ἔτ. Α', ἀριθ. 18 τῆς 4 Ἰανουαρίου 1875).—Θ. Νικολαΐδου *Φιλαδέλφειος*, Περὶ ἁγίων λειψάνων. Ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. Περιοδ. «Ἐστία», τ. III' (ἔτ. 1884), σ. 471-5.

τὸ μὴ ἔχειν σκοπὸν τὸν ἔχοντα πωλῆσαι, ἤλθε πρὸς ἡμᾶς δεόμενος μεσιτεῦσαι περὶ αὐτῶν. Ὅθεν ἐν μὲν δι' ἀγάπην καὶ εὐλάβειαν τοῦ ἁγίου μοναστηρίου, ἐν δὲ δι' ἀγάπην καὶ φιλίαν τοῦ αὐτοῦ κῆρ Διονυσίου, ὡς παλαιοῦ φίλου καὶ οἰκείου, προσεκαλέσαμεν τὸν χριστιανὸν ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις, ἕως οὗ κατεπεισαμεν τοῦτον καὶ ἀπέδωσε τὴν ἀριστερὰν ἁγίαν χεῖρα τοῦ αὐτοῦ ἁγίου Διονυσίου, πρᾶγμα πολύτιμον καὶ ἄξιον εὐλαβείας, καὶ ἔλαβεν ἐκ τοῦ ἱερομονάχου ἀσλάνια τεσσαράκοντα· ἀγκαλὰ καὶ εἶχεν ἀπόφασιν ὁ χριστιανὸς νὰ μὴν τὸ δώσῃ καὶ ἂν τοῦ ἔδιδαν ἑκατὸν ἀσλάνια, πλὴν μὲ τὴν πολλὴν καὶ θεομὴν παρακλήσιν τὴν ἰδικήν μας ἔνευσιν ἐπὶ ὑποσχέσει τοῦ ἔχειν τὸ μνημόσυνον αὐτοῦ εἰς τὸ ἅγιον μοναστήριον μέχρι τεομάτων αἰῶνων· ἐπειδὴ καὶ τρόπῳ τινὶ τὸ ἀφιέρωσε, μάλιστα δὲν θέλει ἔχητε πλέον περὶ αὐτοῦ οὐδεμίαν ἐνόχλησιν παρὰ τινος, ἀλλὰ θέλει μένει εἰς τιμὴν καὶ δόξαν τοῦ ἁγίου μοναστηρίου· λοιπὸν θέλει γράψῃτε εἰς τὴν πρόθεσιν Γεωργίου καὶ τῆς συμβίου καὶ τῶν γονέων αὐτῶν, καθὼς ὑπεσχέθημεν μεθ' ὄρκου, ἐπειδὴ καὶ ἡ τιμὴ οὐοῦ ἐδόθη εἶναι τὸ οὐδέν, καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ἔχη τὸ μνημόσύνον του.

»Ὅθεν καὶ εἰς βεβαίωσιν τοῦ αὐτοῦ ἱεροῦ λειψάνου γράφομεν τὴν παροῦσαν ἡμῶν νὰ διαμένη εἰς διηνεκῆ τὴν ἀσφάλειαν καὶ σαφήνειαν, παριστώσα τὴν αὐτὴν ἱερὰν καὶ ἁγίαν ἀριστερὰν τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Διονυσίου, ἀρχιεπισκόπου Αἰγίνης. Εἰς τὸν τύπον δὲν εἶναι αὐτὸς ὁ ἅγιος, ἐπειδὴ καὶ εἶναι κατὰ τοὺς χρόνους νέος ἅγιος· εἶναι ὅμως κυρωμένος διὰ συνόδου τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, καὶ κυρωμένος διὰ σιγιλλιωδῶν γραμμμάτων, ἅπερ ἡμεῖς εἰς τοὺς κώδικας τῆς μεγάλης ἐκκλησίας αὐτοπεί εἶδομεν. Καὶ ταῦτα μὲν, ἡ δὲ εὐχὴ καὶ εὐλογία τῆς ἐμῆς ταπεινότητος εἶη μετὰ πάντων ὑμῶν. φσιέ, ἰουλίω ι'.

† Ὁ Χίου Δανιήλ καὶ εὐχέτης ὑμῶν.»

Ἀριστερᾷ τῆς μονοκονδυλιάς τοῦ μητροπολίτου εὑρηται ἐκτετυπωμένη διὰ μέλανος στρογγύλη σφραγὶς ἀναγράφουσα ἐν κύκλῳ κεφαλαιώδεσι γράμμασι τὰ ἐξῆς: † Ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Χίου Δανιήλ. 1714 †. Ἡ αὐτὴ ἐπιγραφή ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς σφραγίδος τουρκιστί. Ἡ διάμετρος τῆς σφραγίδος εἶναι 0,028 μ. Ἀηλοῦ δὲ ἡ ἐν τῇ σφραγιδι χρονολογία 1714 τὸ ἔτος τῆς εἰς τὸν μητροπολιτικὸν θρόνον τῆς Χίου ἀναρρήσεως τοῦ Δανιήλ¹.

Περὶ τοῦ ἰδίου ἁγίου λειψάνου σφύζεται ἐν σ. 168 τοῦ κητορικοῦ κώδικος τῆς μονῆς Παναχράντου καὶ τὸ ἐξῆς σημείωμα, γραφὲν διὰ χειρὸς τοῦ προηγουμένου Ἰακώβου Ἱερομάρκου.

«1718 ἐπουλήθη ἡ ἀριστερὰ χεῖρα τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν διονυ-

1. Βλ. Α. Η. Πασχάλη, Χίου Δανιήλ (1714-1741). Ἐν περιοδ. «Θεολογία», τ. Ζ', καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει. Ἐν Ἀθήναις 1929.

σίου τοῦ αἰγίνης. Οὕτως ὑπάρχει νέος ἅγιος, τὸ ὁποῖον ἦτον ὁλόκληρον καὶ εἷς καιρὸν ὁποῦ ἐπίγειν ὁ στόλος τοῦ τούρκου εἰς τοὺς κορυφοὺς 1718 ἐπάτησαν αἱ βασιλικαὶ φεργάδαι τὸ μοναστήριον καὶ ἀπέκοψαν τὰς ἀγίας αὐτοῦ χειρας οἱ ἀγαρινοὶ τὰς ὁποίας ἰδὼν ἕνας χριστιανὸς τὰς ἀγόρασεν ἀπὸ τὸν ἀγαρινόν, λέγεται δὲ τὸ νυσίον ὁποῦ κεῖται τὸ μοναστήριον στροφάδες. Ὅθεν ὁ χριστιανὸς αὐτὸς πιγενάμενος εἰς Χίον τὸ ἀνύγγιλεν τοῦ ἀρχιερέως καὶ διὰ παρακηνήσεως τοῦ ἀρχιερέως τὸ ἐπούλησεν ὁ ἁγίου χριστιανὸς πρὸς τὸν προηγούμενον ἡμῶν παπᾶ κὺρ διονύσιον καλογρηθὴ διὰ γρόσια 40. Λέγει ὁ ἁγίου ἀρχιερεὺς πῶς εἶδεν αὐτοψῆ καὶ εἶναι εἰς τὸν πατριαρχικὸν κώδικα περασμένον».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΙ ΚΩΔΙΚΕΣ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ

Ἡ μονὴ Παναχράντου ἐν παρῳχημένοις χρόνοις ἐκέκτητο πλουσίαν βιβλιοθήκην. Ἰστέον δ' ὅτι ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν ἀκόμη χρόνων τὰ μοναστήρια τῆς Ἄνδρου ἦσαν περιώνυμα διὰ τὰς βιβλιοθήκας των. Οἱ βυζαντινοὶ συγγραφεῖς ἱστοροῦσιν, ὅτι αἱ μοναὶ τῆς νήσου Ἄνδρου περιεῖχον κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα τόσον πλουσίας βιβλιοθήκας ὥστε τοὺς ἐκ Βυζαντίου εἰς Ἄνδρον μεταβαίνοντας πρὸς ἐκπαίδευσιν, λόγῳ τῆς ἐν τῇ νήσῳ ὑπάρξεως τῆς Φιλοσοφικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ψελλοῦ, κατελάμβανεν ὁ κόρος τῆς μαθήσεως. Ἐξιστορῶν ὁ Κεδρηνὸς τὰ κατὰ τὸν βίον Λέοντος τοῦ Φιλοσόφου, ἐπιφανοῦς γεωμέτρου καὶ ἀστρονόμου, ὅστις ὑπῆρξε τὸ καύχημα τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους, ἀναφέρει περὶ τῶν σπουδῶν αὐτοῦ, ὅτι τὰ μὲν γραμματικὰ καὶ ποιητικὰ ἐμυήθη κατὰ τὴν βασιλίδα, ἐν Βυζαντίῳ δῆλον ὅτι, «ρητορικὴν δὲ καὶ φιλοσοφίαν καὶ ἀριθμῶν ἀναλήψεις καὶ τὰς τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν ἐφόδους κατὰ τὴν νῆσον Ἄνδρον γενόμενος. Ἐκεῖσε γὰρ σπουδαίῳ τινὶ ἐντυχῶν ἀνδρὶ, Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ, καὶ τὰς ἀρχὰς μόνον καὶ τινὰς λόγους καὶ ἀφορμὰς λαβὼν παρ' αὐτοῦ, ἐπεὶ μὴ ὅσον ἐβούλετο εὑρισκε, περιενδύσει τὰ μοναστήρια καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς ἀποκειμένας βίβλους ἀνερευνῶν τε καὶ ποριζόμενος καὶ σπουδαίως ἐπιμελετῶν πρὸς τὸ τῆς τοσαύτης γνώσεως ὕψος ἀνεβιβάσθη· εἰς κόρον δὲ μαθημάτων μετασχηκῶς πρὸς τὴν βασιλεύουσαν αὐθις ὑπέστρεψε, τὰ σπέρματα τῶν ἐπιστημῶν ταῖς τῶν βουλομένων διανοίας καταβαλλόμενος»¹. Οὕτω ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τούτων χρονογράφων ἱστορουμένων δυνάμεθα νὰ πληροφορηθῶμεν,

1. Γεωργίου Κεδρηνοῦ, Σύνοψ. Ἱστορ., τ. Β', σ. 170.— Θεοφάνους, Contin., σ. 192. Λέων ὁ Φιλόσοφος ἀπεβίωσε μετὰ τὸ 869. Περὶ δὲ τοῦ ἐξ Ἄνδρου διασήμου φιλοσόφου Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ καὶ τῆς ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὴν Θ' ἑκατονταετηρίδα ἀκμασάσης περιωνύμου Φιλοσοφικῆς Ἀκαδημίας πραγματευόμεθα ἐκτενῶς ἐν ἄλλῃ ἐδικῇ μελέτῃ ἡμῶν. Μετῴτω ὁ φιλόστωρ ἀναγνώστης καὶ τὴν Ἱστορίαν ἡμῶν τῆς νήσου Ἄνδρου, τ. Α', ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 15, 646, 654 κ. ε.

ὅτι καὶ αἱ περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν ἐν Ἄνδρῳ μοναστηρίων κρᾶτοῦσαι ἐν τῇ νήσῳ παραδόσεις δὲν εἶναι διόλου ὑπερβολικαί.

Δυστυχῶς ἐκ τῶν πολυτόμων καὶ πολυτίμων τούτων βιβλιοθηκῶν δὲν σφῶνται σήμερον ἐν τῇ μονῇ τοῦλάχιστον Παναχράντου ἢ σχετικῶς ἐλάχιστά τινα μόνον λείψανα. Οἱ πολυτιμώτεροι κώδικες διηρπάγησαν, ἴδια ὑπὸ τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ κατὰ παρωχημένους αἰῶνας. Ἀλλὰ καὶ τὰ διαφυγόντα τὴν σύλησιν ὀλίγα χειρόγραφα οἱ ἐν ἀργίᾳ, ἀτυχῶς, σχολάζοντες μοναχοὶ καταδικάζουσιν ἀναγγήτως εἰς χεῖρονα ἀπώλειαν, βορὰν τῶν σπητῶν καὶ μυῶν καταλείποντες, καὶ οὐδὲ τὸν παχὺν κονιορτὸν καὶ τὸν εὐρῶτα τὸν ταυτὰ πυκάζοντα καθαίροντες.

Ἐκ τῶν ξένων περιηγητῶν γνωρίζομεν ὅτι ἀφῆρεσε χειρόγραφα ἐξ Ἄνδρου ὁ Βουονδελμόντης ἀρχομένου τοῦ ΙΕ' αἰῶνος. Ὁ Βουονδελμόντης ἀναχωρήσας ἐκ Ρόδου τὴν 5 μαΐου 1415 ἦλθε κατ' εὐθείαν εἰς Ἄνδρον ἔνθα παρέμεινεν ἐπὶ μακρόν. Τοῦλάχιστον εὐρίσκομεν αὐτὸν ἐν Ἄνδρῳ κατὰ τὸν Ἰούνιον τοῦ 1419. Τοῦτο ἐξάγεται ἐκ σημειώσεως αὐτοῦ ἐπὶ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ χειρογράφου, ὅπερ ἀφῆρεσεν ἐξ Ἄνδρου, ὡς τοῦτο ἔπραττον συνήθως πάντες οἱ ξένοι περιηγηταί.

Τὰ κατὰ τὸ χειρόγραφον τοῦτο δημοσιεῖε ὁ Legrand εἰς τὴν ὑπ' αὐτοῦ γενομένην τῷ 1897 ἔκδοσιν τοῦ Βουονδελμόντη, ἀναφέρον ὅτι ὄπισθεν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χειρογράφου σφῆται τὸ ἐξῆς αὐτόγραφον σημείωμα τοῦ Φλωρεντίνου περιηγητοῦ :

Ego Christophorus presbyter de Bondelmont de Florentia hunc emi librum apud Andron insulam maris Aegaei. M. CCCC. XIX [1419], mansis iunii¹.

1. Description des îles de l'Archipel par *Christophe Buondelmonti*. Version Grecque par un anonyme, publié d'après le manuscrit du Serail avec une traduction française et un commentaire par *Émile Legrand*. Première partie, ornée de 52 cartes géographiques. Paris, 1898, σ. XXV τοῦ προλόγου. Βλ. καὶ *O. Rubensohn* ἐν «Ath. Mitteilungen», τ. XXV (1900), σ. 343 κ. ἑ. *Δ. Π. Πασχάλη, Περιηγηταὶ ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τοῦ ΙΒ' μέχρι τοῦ Κ' αἰῶνος* "Ἐργον ἀνεκδοτόν

Σημειοῦμεν δι' ὀλίγων ἐνταῦθα, ὅτι ὁ Χριστόφορος Βουονδελμόντης ἐγεννήθη εἰς τὴν Φλωρεντίαν καὶ ἦτο λατῖνος ἱερεὺς. Κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τῷ 1414 καὶ διέμεινεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ἐν Ρόδῳ, ἔνθα ἐσπούδασε τὴν ἑλληνικὴν. Περιηγήθη τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους πρὸς ἄγρην χειρογράφων, δι' ὧν ἀκολούθως ἐπλουτίσθη ἡ βιβλιοθήκη τῶν Μεδίκων. Ἐπανέκαμψεν εἰς τὴν Ἰταλίαν τῷ 1420. Ἐγραψε τὰ πονήματα *Liber insularum Archipelagi* τὸ ὑπὸ *Sinner* τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 1824 ἔκδοθεν καὶ εἶτα ὑπὸ *Legrand* ὡς ἄνω, καὶ *Cretae Description*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο κατεχωρήθη τὸ πρῶτον εἰς τὸ περὶ Κρήτης σύγγραμμα τοῦ βενετοῦ Φλαμίνιου Κορνάρου.

~~Ὁ Βουονδελμόντης περιηγήθη τὰς Κυκλάδας καὶ διήγαγεν εἰς αὐτὰς ἐπὶ τετραετίαν «ἐν φόβῳ καὶ μεγάλῃ ἀνησυχίᾳ» λόγῳ τῶν ὑπὸ Τούρκων ἐπὶ Μωάμεθ Α' (1416) καταστρεπτικῶν εἰς τὰς Κυκλάδας ἐπιδρομῶν, ἐξ ὧν κυρίως ἔπαθον ἡ~~

Δὲν ἐνθυμούμεθα ποῦ εὑρομεν τὴν πληροφορίαν, ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἀνδρῶν Γάλλος ἑλληνιστὴς Βιλλουαζὼν ἠγόρασεν ἐν Ἀνδρῶν ἀρχαῖα ἑλληνικὰ χειρόγραφα, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐξακριβοῦται ἐκ τῶν πηγῶν. Ἐν τῇ βιογραφίᾳ ὁμοῦ τοῦ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς τουρκοκρατίας Γάλλου ἐν Ἀθήναις προξένου Φωβέλ ἀναφέρεται ὅτι ὁ Φωβέλ ἔλθων εἰς Ἀνδρῶν ἠγόρασε πλεῖστα ἐκ τῆς νήσου χειρόγραφα ἀρχαῖα καὶ ἀπέστειλεν αὐτὰ εἰς τὴν Γαλίαν¹. Ὡς δὲ καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν ἐμνηνονεύσαμεν, ἡ μονὴ Παναχράντου προσέφερεν ἐν ἔτει 1831 εἰς τὴν Ἑθνικὴν Βιβλιοθήκην δέκα παλαιά, τοῦ ΙΑ'—ΙΖ' αἰῶνος, ἐπὶ μεμβράνης χειρόγραφα νομικῆς ὕλης, περὶ ὧν ὡς εἶπομεν, ποιεῖται λόγον ὁ περιώνυμος νομοδιδάσκαλος Ζαχαρίας Λίγγενθαλ².

Πολλὰ δ' ἐκ τῶν ἐντύπων τῆς μονῆς ἐδωρήθησαν εἰς τὸ ἐν Αἰγίνῃ ἐπὶ Καποδιστριαίου συστηθὲν Ὁρφανοτροφεῖον, τοῦ ὁποῦ διευθυντῆς ἦτο ὁ Ἀνδρῖος Λεόντιος Γ. Καμπάνης, τῇ προτροπῇ τοῦ ὁποῦ ταῦτα προσεφέρθησαν. Σημειωτέον ὅτι πολλὰ ἐκ τούτων ἦσαν παλαιότυπα μεγάλης ἀξίας.

Κέκτηται δὲ σήμερον ἡ μονὴ τῆς Παναχράντου μόλις πέντε καὶ εἴκοσι χειρογράφους κώδικας, σειρὰν δὴλον ὅτι εὐαγγελίων, λειτουργιῶν, ψαλτηριῶν, ὑμολογιῶν, βίων ἀγίων, ὁμιλιῶν κατηχητικῶν, θεολογικῶν ὑπομνημάτων, ἐκκλησιαστικῶν κανόνων, ἀσκητικῶν παραγγελμάτων διὰ μοναχούς, δογματικῶν συγγραφῶν καὶ ἄλλων τινῶν. Σφύζεται πρὸς τούτους εἰς τὴν μονήν, ἐκτὸς νομοκανόνων τινῶν, ὧν ἔνιοι ἐξεδόθησαν ὑπὸ Zachariä von Lingenthal ἐν *Novellae constitutiones post Justinianum* (σ. 410 κ. ἔ.), καὶ κώδιξ χαρτῶς περιέχων ἐπιστολὰς Ἰωάννου τοῦ Ζωναρᾶ.

Ἀναγραφὴν τῶν κωδικῶν τούτων λεπτομερῆ δημοσιεύομεν ἀλλαχοῦ ἐν ἰδίῳ τεύχει περιλαμβάνοντι καὶ τοὺς εἰς τὰς ἄλλας τῆς νήσου μονάς, τοῖς σχολείοις καὶ τοὺς ἐν ἰδιωτικαῖς βιβλιοθήκαις σφριζομένους κώδικας, σημειοῦμεν δ' ἐν ταῦθα ὅτι πολλὰ τῶν χειρογράφων τούτων τευχῶν καθ' ὃν χρόνον τὸ πρῶτον ἠσχολήθημεν περὶ αὐτῶν εὐρίσκοντο ἐν πλήρει ἀκοσμίᾳ καὶ ἀταξίᾳ, τὰ φύλλα ἔχοντα παραλελυμένα καὶ συμπεφυρμένα, τὴν δὲ γραφὴν ἐν οὐκ ὀλίγαις σελίσιν ἐξίτηλον ὑπὸ τῆς νοτίδος καὶ διαβεβρωμένων ὑπὸ

¹ Ἀνδρῶς, ἡ Μῆλος καὶ ἡ Πάρος. Κατέλιπε δ' εἰς ἡμᾶς ὁ Βουονδελμόντης μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων περιγραφῶν τῶν συγγραφεισῶν ἐπὶ τῆς Φραγκοκρατίας, περιγραφῶν διὰ σκοτεινῶν χρωμάτων τὸν βίον, τὸν ὁποῖον διῆγον οἱ κάτοικοι τοῦ Αἰγαίου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκεῖνους, εἰς τοὺς ὁποῖους τὸ ἔργον του ἐπιχρῶναι ἰκανὸν φῶς.

1. Περὶ τοῦ Φωβέλ βλ. *Ph. E. Legrand*, βιογραφία τοῦ Λουδοβίκου Φραγκίσκου Σεβαστιανοῦ Φωβέλ κατὰ μετάφρασιν Ἀλεξάνδρου Μ. Καράλη, περιοδ. «Ἴρις», ἔτ. 1898 καὶ 1899. *A. Gr. Καμπούρογλου*, Ὁ πρόξενος Φωβέλ. «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», ἔτ. 1924, σ. 239—258. *Τοῦ αὐτοῦ*, Τὸ Μουσεῖον τοῦ Φωβέλ. ἐφημ. «Ἔστια» τῆς 26ης Σεπτεμβρίου 1929.

2. Βλ. σ. 292.

τιλφῶν. Βραδύτερον ἠσχολήθη εἰς τὴν σύνταξιν ἐπιστημονικοῦ καταλόγου αὐτῶν ὁ Σπυρ. Π. Λάμπρος¹.

Ἐν τῇ μονῇ σφύζονται καὶ δεκαεξ̄ πατριαρχικά ἐπὶ μεμβράνης σιγίλλια καὶ σιγιλλιώδη γράμματα, τὰ πλείστα ἐν σχετικῶς καλῇ καταστάσει, τῶν ἐξῆς δὲ πατριαρχῶν Κωνσταντινουπόλεως:

Κυρίλλου Α' τοῦ Λουκάρεως τοῦ ἔτους 1624².

Παρθενίου Δ' τοῦ ἔτους 1666.

Διονυσίου Δ' τοῦ Μουσελίμη τοῦ ἔτους 1683³.

Ἀθανασίου Ε' τοῦ ἀπὸ Ἀδριανουπόλεως τοῦ ἔτους 1711.

Κοσμᾶ Γ' τοῦ ἀπὸ Ἀλεξανδρείας τοῦ ἔτους 1715.

Σωφρονίου Β' τοῦ ἀπὸ Ἱεροσολύμων τοῦ ἔτους 1780.

Προκοπίου τοῦ ἀπὸ Σμύρνης τοῦ ἔτους 1786.

Νεοφύτου Ζ' τῶν ἐτῶν 1791, 1793 καὶ 1800.

Γρηγορίου Ε' τοῦ ἔτους 1798 καὶ

Καλλινίκου Ε' τοῦ ἀπὸ Νικαίας τοῦ ἔτους 1801.

Κέκτηται δ' ἡ μονὴ καὶ ἄλλα τινὰ ἡσσηνοσ σπουδαιότητος ἔγγραφα, ὧν τὰ κυριώτερα δημοσιεύομεν ἀλλαχοῦ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

ΗΓΟΥΜΕΝΟΙ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΠΑΝΑΧΡΑΝΤΟΥ

Γερμανὸς Φίφης, 1608.

Μακάριος. Πρὸ τοῦ 1701.

Νεόφυτος. Πρὸ τοῦ 1712.

Διονύσιος Καλογρίδης. Πρὸ τοῦ 1718.

Γρηγόριος Μανοῦσος. Πρὸ τοῦ 1728.

Γερμανὸς Μηντιρινός.

Ἰωαννίκιος. Κατὰ τὸ πρῶτον τέταρτον τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Νικόδημος. Πρὸ τοῦ 1728.

Ἰάκωβος Ἱερομάρκος. Ἦκμασε μεσοῦντος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

Γαλακτῖων Καραμάνος.

Ἰάκωβος Καραμάνος. Πρὸ τοῦ 1739.

Κυπριανός. Πρὸ τοῦ 1732.

Δανιήλ. Κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΗ' αἰῶνος.

1. Βλ. «Ἐπετηρίδα Παρνασσού», ἔτ. Γ' (1899), σ. 92 κ. ἑ.

2. Ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ γράφοντος ἐν περιοδ. «Θεολογία», τ. Δ' (1926) καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, σ. 14-16.

3. Βλ. Δ. Π. Πασχάλη, Διονυσίου Δ' ἀνέκδοτον σιγίλλιον περὶ τῆς ἐν Ἄνδρῳ ἱερᾶς μονῆς τῆς Παναχράντου, περιοδ. «Θεολογία», τ. β' (1924) καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει, ἐν Ἀθήναις 1924, σ. 1-13.

- Διονύσιος Μπασταρδῆς. Πρὸ τοῦ 1741.
 Καλλίνικος. Πρὸ τοῦ 1745.
 Νεκτάριος. Καὶ οὗτος πρὸ τοῦ 1745.
 Ἀνανίας. Πρὸ τοῦ 1762.
 Αὐξέντιος Μαρμαρᾶς, 1784.
 Μελέτιος Καΐρης. Πρὸ τοῦ 1791.
 Ἀγαθάγγελος Μηντρινός. Πρὸ τοῦ 1795.
 Πολύκαρπος, 1796.
 Νικόδημος Χαλκωματᾶς. Πρὸ τοῦ 1800.
 Νεόφυτος Καΐρης. Περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος.
 Παγκράτιος Καΐρης. Ἀδελφὸς τοῦ προηγουμένου ὃν διεδέχθη.
 Ἀθανάσιος Καΐρης. Διετέλεσε δις ἡγούμενος πρὸ τοῦ 1802.
 Αὐξέντιος Σκόρδος. Πρὸ τοῦ 1805.
 Διονύσιος Ἀραγιάννης. Πρὸ τοῦ 1806.
 Ἀνθιμος Μπουραζέρης. Πρὸ τοῦ 1808.
 Νικόδημος Ψαρός. Πρὸ τοῦ 1810.
 Ἰάκωβος. Τελευτῶντος τοῦ ΙΗ΄ αἰῶνος.
 Μητροφάνης Χαλαῖς. Ἠκμασε τελευτῶντος καὶ ἀρχομένου τοῦ ΙΘ΄ αἰ.
 Ἰωακείμ Καΐρης, 1818.
 Μακάριος, 1821.
 Φιλάρετος. Πρὸ τοῦ 1826.
 Ἡσαΐας Μπίρης. Πρὸ τοῦ 1828.
 Μελέτιος Μπράϊλας, 1837 καὶ 1842.
 Γλαρίων Ζάννε Σκούρογλους, 1840, 1847, 1848.
 Ἰωαννίκιος Βαράγγης, 1841 καὶ προγενεστέρως.
 Γρηγόριος Χλωρός, 1849, 1850, 1867.
 Γρηγόριος Καλυβίνος, ἐκ Λαοδιάς τοῦ Κορθίου.
 Δαμασκηνὸς Στίνης, 1879—1881.

Κατὰ τὰ νεώτερα ἔτη ἡγούμενοι διετέλεσαν ὁ Γρηγόριος Β. Στρατῆς, ὁ Χρῦσανθος Γαρύφαλλος ἢ Πετραλίδης, ἀμφοτέρωτεροι τελειόφοιτοι τῆς Θεολογίας, καὶ τελευταῖον ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν ὁ Γρηγόριος Φρ. Στρατῆς, μαθητεύσας ἐπὶ τινὰ χρόνον εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Ριζάρειον Ἐκκλησιαστικὴν Σχολήν (1902-3).

Περαιώσαντες ἤδη καὶ τὴν περὶ τῆς παλαιφάτου μονῆς τῆς Παναχράντου ἐκτενῆ ταύτην μελέτην, περὶ ἣν ἐπὶ μακρὸν ἠσχολήθημεν, δὲν κρίνομεν ἀπὸ σκοποῦ νὰ προσθέσωμεν ἐνταῦθα, οἷον εἰ ἐπιμέτρῳ, βραχεῖα τινὰ γενικώτερον. Ὁ μοναχικὸς θεσμὸς ἐγένετο εἰς τὴν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἡμέτερον ἔθνος ἐπὶ δέκα ὄλους καὶ ἔτι πλέον αἰῶνας κραταιὸς ἀντιλήπτωρ ἐν θλίψεσιν, ἐν ἀνάγκαις σύμβουλος πολῦτιμος, ἐν κινδύνοις ἡρωϊκὸς προασπιστής. Εἰς δουλείας χρόνους βαρεῖς ὑπῆρξαν αἱ μοναὶ καταφύ-

για σωτήρια, ταμεία προγονικῶν θησαυρῶν καὶ πηγαὶ ἀνεξάντλητοι ἑλλη-
νικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς σοφίας. Διὰ τῶν βιβλιοθηκῶν δ' αὐτῶν καὶ δι'
ἔσμου σοφῶν ἀνδρῶν, οἵτινες ἀπὸ τοῦ πολυκύμονος τοῦ βίου πελάγους ὡς
εἰς εὐδίων λιμένα προσέφευγον εἰς τὰ ἱερὰ ταῦτα τεμένη, διετήρησαν ἀσβέ-
στους τοὺς σπινθῆρας τῆς πατρίου παιδείας καὶ ἀρετῆς, οὐκ ὀλίγον συντε-
λέσασαι εἰς ζωπύρῃσιν τοῦ φωτός, ὅπερ ἐπήνεγκε τὴν ἀπὸ τῶν μέσων τῆς
IH' ἑκατονταετηρίδος ἀνατείλασαν ἢ ὡς τῆς πνευματικῆς τοῦ γένους παλιγγε-
νεσίας, στηρίζασαι τὸ κλονούμενον ἔθνος καὶ ἀρωγοὶ γενόμεναι αὐτοῦ ἐν
ἡμέραις ἀγῶνων ἐπιφανεστάτων, ἀναγκῶν βαρειῶν καὶ δυσπραγιῶν ὀδυνη-
ροτάτων. Γηραιοί, πολυσέβαστοι ἱερεῖς, μετρίως μὲν ἴσως οἱ πλείστοι τὴν
θύραθεν πλουτοῦντες σοφίαν, μήτε δ' εἰς ἄλλο τι καυχώμενοι ἢ εἰς Ἰησοῦν
Χριστόν, καὶ τοῦτον ἑσταυρωμένον, ἐπεσκέπτοντο πόλεις καὶ χώρας, πλου-
σιῶν οἴκους καὶ πτωχῶν καλύβας, ἐν τῇ πίστει στηρίζοντες τοὺς ἠρρωστη-
κότας τῇ γνώμῃ, τὴν πάτριον παιδευσιν ἐμψυχοῦντες, τὸν λόγον τῆς ἀλη-
θείας κηρύττοντες, τὴν ἀγάπην πρὸς πάντας ἐμπνέοντες. Καὶ πρὸς τοῦτο
δεόμενοι, παρακαλοῦντες, ἱκετεύοντες, κινδύνους ἀψηφοῦντες, μηδ' ἀποθα-
ρυνόμενοι ἐκ προσκομμάτων, τὰ ὅποια εἰς πάντα ἄλλον θὰ ἐφαίνοντο ἀνυ-
πέβλητα, τιμῶντες οὕτω τὸ ὄνομα τοῦ κληρικοῦ καὶ μοναχοῦ Ὁρθοδόξου,
τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος πιστοῦ καὶ ἐνθίου ὑπερμάχου.

Ἄλλὰ τὸ φωτεινὸν καὶ εὐκλεές ἐκεῖνο τοῦ μοναχικοῦ βίου παρελθὼν
ᾤχετο, οἴμοι!, ἀπὸ ἱκανοῦ χρόνου ἀνεπιστρεπτὴ ἀπὸν, τὰ δὲ ἀρχαῖα ἐρη-
μητήρια, τὰ ἀναδειχθέντα ποτὲ πολίσματα ἐπιγείων ἀγγέλων καὶ διδασκα-
λεῖα κατὰ τῆς κοσμικῆς τύρβης καὶ ματαιότητος καὶ ἐν οἷς ἐν μελέτῃ καὶ
φιλοσοφίᾳ κατετάκησαν φωτοβόλοι διάνοιαι, ἀπέβησαν ἐν τοῖς δυσπότοις
καιροῖς, τοὺς ὁποίους σήμερον διανύομεν, ὕλικῆς περιουσίας διαχειριστή-
ρια, κατ' οὐδέν, δυστυχῶς, εἰς τὴν τοῦ πνεύματος ἐπιμέλειαν καὶ τῆς θρη-
σκευτικῆς ἰδέας τὸ κράτος συμβάλλοντα.

*Ἐργοφον ἐν Ἄνδρῳ.